

271. Мікрофон. Як, на вашу думку, можна ефективно керувати своїми емоціями?

272. І. Прогляньте текст, швидко знаходячи в ньому слова та вислови, які взято в лапки.

ПЕРШИЙ ВЕСНЯНИЙ МІСЯЦЬ

У кожного з нас своя улюблена пора року. І все ж одна з них навіює особливу радість. Мова, як ви здогадалися, йде про весну. Справа, зрештою, не тільки в тому, що весь довколишній світ оживає і зодягається в зело; у давнину це був ще й початок нового року. Оскільки наші далекі пращури були ревними обожувачами природи, то й Новий рік мав неодмінно збігатися з її пробудженням.

Перший весняний місяць нерідко вважають господарем полів і лісів. Довкола вже зникли снігові кучугури, на обійстях заяріли під парким сонцем цятки талої води, на пагорбах почала тужавіти земля, прокльовуючись ранньою травичкою. Попід вікнами, оццасливлені пробудженням природи, радісно попискують синички, а табунці горобців, зібравшись у ватаги, з'ясовують свої «парубоцькі стосунки»...

Березень – найочікуваніший місяць селянина. Протягом усієї зими хлібороб жив надією про час, коли земля прокинеться від зимової сплячки й можна буде, нарешті, вдихнувши на повні груди теплого повітря, прокласти першу борозну. Дбайливі господарі вже наготові – полагджено вози, чекають свого застосування підвишені під стріхою плуги й борони. Та, перш ніж вийти в поле, хлібороби з нетерпінням чекали, коли офіційно завітає в гості довгождана господиня – весна.

Її справжній прихід традиційно пов'язували зі святом Явдохи, котре припадає на 14 березня. До цього дня випікали обрядове печиво, так звані веснянки. Дівчата й хлопці брали їх у долоні і з простягнутими руками йшли на околицю села – до левади, щоб закликати в гості весну-красну.

В. Сфіменко. Березневий ранок

Першими ознаками приходу весни вважався повист байбака. Удосталь виспавшись за довгу зиму, звірок, відчувши тепле проміння весняного сонця, вилазив з нірки, ставав на задні лапки і, напорошивши вушка та піднявши вгору писк, голосисто сповіщав про прихід весни. Люди в цей день виходили в степ, щоб почути голос живого провісника. «Просвистів байбак, – казали в народі, – ховай у затінок сіряк*».

Другою прикметою приходу весни був приліт з теплих країв вівсянок – найперших перелітних птахів. Зачувши їхній спів, кожен згадував давню приповідку: «Як звеселилася вівсянка, то покинь сани, візьми віз, викинь шубу й з печі злізь!».

З Кононового дня (18 березня) починається весняний сонцеворот, коли день уже переважає ніч. З цієї нагоди влаштовували цікаві дитячі забави – «заклички птахів».

Календарна весна, як уже мовилося, збігалася зі святом Явдохи, але біологічний її прихід вважався на Олексу (30 березня). Цей день так і називали в народі – Теплий Олекса, на якого «щука-риба вже хвостом лід розбиває», позаяк навіть у лісових озерцях починає скресати крига. Особливим пошанівком користувався Теплий Олекса серед пасічників. У цей день виносили зі спеціальних льохів бджіл, щоб комахи зробили перший обліт.

Давньоруська назва березня – «сухий». Справді-бо, під цю пору року надто мало випадає опадів. Проте в народному лексиконі існували й інші, не менш цікаві назви: «капелінь», «протальник», «зимобор», «березіль» та інші.

Сучасна назва «березень» раніше стосувалася наступного місяця – квітня. Лише із середини позаминутого століття, коли з української мови випав латинський термін «март», березень піднявся на сходинок вище.

Етимологія сучасної назви «березень» і похідної – «березоль» чи «березіль», на думку багатьох учених, символізує давній промисел – заготівлю березової золи та кори. У давнину селяни в цей час завершували вирубку білокорих гаїв, щоб звільнити площу під землеробство.

Відтак березень – особливий місяць. Він, як мовиться в народі, й усміхнеться, і заплаче, і ошкіриться крутим норомом. Але що б там не було, весна вже бере своє; тому народна мудрість стверджує: «У березні кожух і без гудзиків теплий» (За В. Скуратівським).

*Сіряк – старовинний верхній довгополий одяг із грубого сукна.

II. Прочитайте текст. Доберіть заголовок, який би виражав його основну думку. Виділіть ключові фрази та слова.

III. Виконайте тестові завдання.

Тестові завдання для оцінювання читацьких умінь і навичок

1. У давнину новий рік починався:
 - А із зими;
 - Б з літа;
 - В з весни;
 - Г з осені.

2. Перший весняний місяць вважають господарем:
А полів і лісів;
Б річок і морів;
В природи;
Г звірів і птахів.
3. Березень був найочікуванішим місяцем для селянина, тому що:
А починався весняний сонцеворот, коли день уже переважає ніч;
Б починалася заготівля березового соку;
В із цим місяцем пов'язано найбільше обрядів весняного циклу;
Г можна було починати роботи в полі.
4. Справжній прихід весни традиційно пов'язували зі святом:
А Теплою Олексі;
Б Благовіщення;
В Явдохи;
Г Конона.
5. Першою ознакою приходу весни вважався:
А посвист байбака;
Б приліт птахів;
В обліт бджіл;
Г спів синичок.
6. З нагоди весняного сонцевороту, який починався з Кононового дня, влаштовували:
А свято зустрічі Нового року;
Б дитячі забави – «заклички птахів»;
В свято першої борозни;
Г конкурс бджолярів.
7. У народі казали, що на Теплою Олексі (30 березня):
А горобці з'ясовують свої «парубоцькі стосунки»;
Б байбак сповіщає про прихід весни;
В звеселяються найперші перелітні птахи – вівсьянки;
Г щука-риба вже хвостом лід розбиває.
8. День Теплою Олексі особливою пошаною користувався серед:
А дітей;
Б пасічників;
В жінок;
Г орачів.
9. Сучасна назва «березень», на думку багатьох учених, символізує:
А заготівлю березового соку;
Б малу кількість опадів, які випадають у цей час;
В давній промисел – заготівлю березової золи та кори;
Г красу білокорих гаїв.
10. Однією з особливостей прочитаного тексту є наявність у ньому:
А діалогів;
Б епіграфа;
В прислів'їв;
Г висловлювань відомих осіб.
11. Основна думка тексту:
А прикмети березня;

- Б перший весняний місяць;
 В весна – улюблена пора року;
 Г березень – особливий місяць.

12. Стиль мовлення тексту:

- А художній;
 Б науковий;
 В офіційно-діловий;
 Г розмовний.

Урок 2. БІБЛІОГРАФІЯ. АНОТАЦІЯ

Довідковий
апарат
книжки

Бібліографія

Бібліогра-
фічний опис

Кожна книжка має свій довідковий апарат (вихідні дані та анотацію).

У **вихідних даних** зазначають ім'я і прізвище автора (авторів), обсяг книжки, наклад, найменування та адресу видавництва й друкарні тощо. Вихідні дані вміщують на титульному аркуші та на його звороті, а також на останній сторінці книжки.

Бібліографія – це список книжок, журналів, статей із вказівкою вихідних даних; покажчик літератури.

Орієнтовна структура бібліографічного опису книжки (статті)

Автор	Назва	Місце видання	Видав- ництво	Рік видання	Том, частина	Кількість сторінок
-------	-------	------------------	------------------	----------------	-----------------	-----------------------

Правила складання бібліографічного опису

1. Якщо книжку написано **двома–чотирма авторами**, то їх перераховуємо через кому, якщо **п'ятьма авторами** і **більше** – то вказуємо лише перших чотирьох, а замість прізвищ інших авторів зазначаємо *«та ін.»*.
2. **Назву** книжки записуємо без скорочень і без лапок. Якщо є **підзаголовок**, то після назви книжки ставимо двокрапку, а далі пишемо підзаголовок без лапок. Після назви книжки (підзаголовка) ставимо крапку і тире.
3. Якщо книжку видано в Києві, то **назву міста** пишемо скорочено (*К.*). Інші міста пишемо повністю (*Донецьк, Одеса*). Після місця видання ставимо двокрапку. Наприклад: *К. :*
4. **Назву видавництва** пишемо без лапок з великої літери, після чого ставимо кому.
5. **Рік видання** пишемо арабськими цифрами, після чого ставимо крапку й тире.
6. Слова **«том», «частина»** пишемо скорочено з великої літери (*Т., Ч.*), після чого ставимо крапку й тире. Наприклад: *Т. 4. – .*
7. **Загальну кількість сторінок** пишемо арабськими цифрами. Слово «сторінок» записуємо скорочено, з маленької літери. Наприклад: *217 с.* Якщо слід вказати

конкретні сторінки, то спочатку пишемо слово «сторінка» скорочено з великої літери, а потім – номери сторінок. Наприклад: С. 4–12; С. 45.

8. При використанні матеріалів **періодичних видань** (статті з журналів або газет) вказуємо автора статті, назву статті та назву цього періодичного видання, рік, число і місяць (якщо є), номер, сторінки. Перед назвою видання ставимо дві **скісні риси**. Наприклад: *Михайлюк В. Аспекти формування культури ділового мовлення // Дивослово. – 2002. – № 5. – С. 36–40.*

Зверніть увагу! Проміжки між знаками та елементами опису є обов'язковими і використовуються для розрізнення знаків граматичної пунктуації.

Порядок розміщення

Порядок розміщення назв книжок (статей) у списках літератури може бути **алфавітним, хронологічним, тематичним**. У середині тематичних рубрик слід дотримуватися алфавітного або хронологічного принципу розташування назв.

Зверніть увагу! Усі джерела вказують тією мовою, якою вони видані. Література іноземними мовами наводиться в кінці списку використаної літератури.

273. І. Ознайомтеся з поданими зразками бібліографічних описів. Зверніть увагу на їхнє оформлення. Розкажіть, що ви довідалися про кожне видання з його опису.

Один автор

- Ющук І.П. Практикум з правопису української мови. – К. : Освіта, 2006. – 254 с.
- Шкляр В. Елементал : роман. – Львів : Кальварія, 2005. – 196 с.

Два, три автори

- Матяш І.Б. Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині : історія, спогади, арх. док. / І.Б. Матяш, Ю.Б. Мушка. – К. : Києво-Могилян. акад., 2005. – 397 с.
- Золотухін Г.О. Фахова мова медика : підручник / Г.О. Золотухін, Н.П. Литвиненко, Н.В. Мисник. – К. : Здоров'я, 2002. – 390 с.

Чотири автори

- Механізація переробної галузі агропромислового комплексу : підручник / О.В. Гвоздєв, Ф.Ю. Ялпачик, Ю.П. Рогач, М.М. Сердюк. – К. : Вища освіта, 2006. – 478 с.

П'ять і більше авторів

- Формування здорового способу життя молоді : навч.-метод. посіб. / Т.В. Бондар, О.Г. Карпенко, Д.М. Дикова-Фаворська, Н.М. Комарова та ін. – К. : Укр. ін-т соц. дослідж., 2005. – 115 с.

Без автора

- Культура мови : довідник / [за ред. В.М. Русанівського]. – К. : Либідь, 1990. – 218 с.

• Пам'ятки історії та мистецтва Львівської області : каталог-довідник / [упоряд. М. Зобків та ін.]. – Львів : Новий час, 2003. – 160 с.

Словники

• Новий глумачний словник української мови : у 4 т. / [укл. В. Яременко, О. Сліпунко]. – К. : АКОНІТ, 1998. – Т. 1. – 910 с.; Т. 2. – 910 с.; Т. 3. – 927 с.; Т. 4. – 941 с.

• Географія : словник-довідник / [авт.-уклад. Ципін В.Л.]. – Харків : Халімон, 2006. – 175 с.

Статті

• Пастух Т.В. Чари «Вишневого садка» Тараса Шевченка // Дивослово. – 2002. – № 2. – С. 1–4.

• Підсумки конкурсу «Київ очима молодих» // Хрещатик. – 2001. – 28 травня. – № 35. – С. 11.

Іншомовні видання

Schiffrin D. Discourse markers. – Cambridge : University press, 1996. – 364 p.

Електронний ресурс

• Бібліотека і доступність інформації у сучасному світі [Електронний ресурс] / Л.Й. Костенко, А.О. Чекмарьов, А.Г. Бровкін, І.А. Павлуша // Бібліотечний вісник. – 2003. – № 4. – С. 43. – Режим доступу до журн. : <http://www.nbuv.gov.ua>.

II. Виберіть із поданих інформаційних джерел чотири, співзвучні за тематикою. Складіть з них бібліографію. Доповніть список 1–3 виданнями на цю ж тему, дібраними самостійно.

274. Виконайте завдання одного з поданих варіантів.

Варіант А. Уявіть, що до вашого класу прийшов новий учень. Допоможіть йому скласти список підручників для 10-го класу (із бібліографічними описами), які треба взяти в бібліотеці. Дотримуйтеся правил складання бібліографічних описів.

Варіант Б. Складіть список літератури з 5–10 найменувань (із бібліографічними описами) на яку-небудь тему або з якої-небудь галузі знань. Які з цих видань є у вашій домашній бібліотечці?

275. Оберіть самостійно тему, з якою вам цікаво було б виступити перед однокласниками. Доберіть у бібліотеці або дома кілька книжок та журнальних статей для підготовки до виступу. Складіть бібліографію дібраних інформаційних джерел.

Анотація

Анотація – це короткий огляд змісту книжки, статті.

Структура анотації:

- опис бібліографічних ознак (автор, назва і т. д.);
- короткий переказ матеріалу;
- вказівка на те, кому адресоване видання.

Іноді в анотації містяться елементи оцінки книжки. Анотація здебільшого розміщується на звороті титульного аркуша і служить для попереднього ознайомлення читачів зі змістом видання.

276. Ознайомтеся з поданими бібліографічними описами та анотаціями до книжок. Розкажіть, про що ви довідалися. Поміркуйте, чи можна визначити тему та уявити зміст книжки лише за вихідними даними. Яка роль відводиться анотації?

Чак Є.Д. Чи правильно ми говоримо? – К. : Освіта, 1997. – 240 с.

У посібнику в алфавітному порядку наводяться приклади правильного вживання слів у сучасній українській мові. Ілюстративний матеріал узято з творів українських письменників XIX–XX ст.

Для учнів, студентів, учителів-словесників, широкого кола читачів.

Полюга Л.М. Словник синонімів української мови. – К. : Довіра, 2001. – 477 с.

У словнику до найуживаніших слів підібрані синонімічні відповідники, які супроводжуються короткими тлумаченнями, стилістичними ремарками. В окремому реєстрі покажчика за алфавітом розміщені всі синоніми словника із зазначенням назви синонімічного ряду. До словника додано список найновіших найпоширеніших сучасних чужомовних запозичень з тлумаченнями та їх українськими відповідниками.

Розрахований на викладачів, учителів, урядовців, студентів, учнів, широке коло читачів.

277. Виберіть у бібліотеці або вдома дві книжки (статті), які ви хотіли б порадити друзям. Напишіть на ці видання анотації.

Для вас, допитливі

Якщо у вас є доступ до мережі Інтернет, завітайте на сайт **Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (www.nbuv.gov.ua)**. Скориставшись електронним каталогом, ви зможете віднайти інформацію про велику кількість видань з певної теми, галузі знань чи певного автора. Крім того, електронними каталогами можна скористатися й на сайтах багатьох інших бібліотек України, а за потреби – замовити необхідні книжки чи журнали.

Урок 3. ТЕЗИ, ТЕМАТИЧНІ ВИПИСКИ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОЇ СТАТТІ

Пригадайте

- Які є види запису прочитаного? Що таке тези?

Запис прочитаного

Коли є потреба засвоїти й запам'ятати матеріал, використовують різні види запису: план, тези, тематичні виписки, конспект.

За допомогою **тези** коротко й стисло передають те, що докладно представлено в певному матеріалі. **Тематичні виписки** передбачають знаходження в тексті потрібної інформації і її списування.

Види тезування

Розрізняють два види тезування:

- відбір авторських тез із тексту;
- формулювання основних положень статті чи розділу книжки власними словами.

278. І. Прочитайте текст. Які думки й почуття у вас виникли? Визначте тему й основну думку тексту, назвіть засоби зв'язку речень. Виділіть смислові частини, у кожній з них назвіть ключові фрази і слова, виокремте головну й додаткову інформацію.

ЗВІДКИ НАЗВИ МАТЕРИКІВ ТА ОКЕАНІВ?

Чому Європу назвали Європою, Африку – Африкою, а Атлантичний океан – Атлантичним?

З'ясування цих питань змушує звертатися до вельми простих відомостей, які, проте, відомі далеко не кожному. Назва частини світу, де ми живемо, походить від семітського* слова «ереб» – «захід сонця», «вечір». Це означає, що Європа розташована на заході, де сонце заходить. З цим природним фактором пов'язаний давньогрецький міф, за яким верховний бог Зевс, перетворившись на бика, викрав дочку фінікійського царя Агенора і відніс її туди, де спочиває наше головне світило. Цей міф ліг в основу створення художніх полотен видатних майстрів пензля – Тіціана, Клода, Лорена, В. Серова.

Європою названий один із супутників Юпітера, відкритий у 1610 р. Галілео Галілеєм.

На сході Європа межує з найбільшою частиною світу – Азією. Цю назву дала також семітська лексема «асу» – «схід сонця», «ранок». Азія розташована там, звідки щоранку з'являється сонце. Європа й Азія поєднані між собою так тісно, що межа між ними є абсолютно умовною, і їх дуже часто, особливо останнім часом, об'єднують загальною назвою Євразія.

Назву екваторіальному материку Африка дали римляни. Тут визначальним є слово «афри» – так нащадки Ромула і Рема називали один з народів Північної Африки. Корінь «афри» є також у назві південноафриканського народу бурів «африканери» і в слові «африкантроп» – так назвали викопну людину неандертальського типу, фрагменти черепа якої знайдені поблизу озера Еясі в Танзанії.

Північна і Південна Америки... З назвою цих двох величезних материків пов'язана сумнівна слава флорентійського мореплавця Америго Веспуччі. У 1499–1504 рр. він брав участь у кількох іспанських та португальських експедиціях до берегів Південної Америки і нібито першим описав відвідані землі. Це дало підстави картографу М. Вальдземюллеру назвати Новий Світ на честь Америго Веспуччі Америкою, хоч і досі достеменно невідомо, хто відкрив її першим...

Походження назви Австралійського континенту простіше. Слово «австраліс» у перекладі з латини означає «південна земля», а материк, як ві-

О. Литвинов. Викрадення Європи

домо, розташований у Південній півкулі. Цей корінь також входить до назви вичопних людиноподібних приматів – «австралопітеків», які жили близько 2,6 млн років тому, саме їхні скелетні залишки знайдено на півдні та сході Африки.

Шостий материк – Антарктика. У перекладі з грецької мови це країна, що лежить навпроти північних полярних країн. До назви цієї землі входить слово «арктос», що в перекладі з грецької означає «ведмедиця», – мова йде про сузір'я Великої Ведмедиці, під яким, власне, і розташована Арктика, тобто північні полярні землі.

Так само легко можна пояснити й назви океанів. Назву «Тихий» дав Великому океану незабутній Фернандо Магеллан, який організував перше навколосвітнє плавання і перетнув широкий водний простір за тихої погоди. Атлантичний океан назвали за іменем міфічної країни Атлантиди. Назви Індійського та Північного Льодовитого океанів зрозумілі самі собою (За О. Ємченком).

**Семітський* – прикметник до *семіти*. *Семіти* – група народів, що населяють Північну та Східну Африку, частину Азії.

II. Випишіть із тексту терміни. Користуючись тлумачним словником, поясніть значення невідомих вам слів.

III. Складіть письмово тези прочитаного. За потреби скористайтеся поданою нижче пам'яткою.

Пам'ятка

Як складати тези

1. Прочитайте текст у цілому (його розділ, якщо текст великий за обсягом). Визначте його тему та основну думку.

2. Розділіть текст на змістові частини, визначте основну думку кожної з них.

3. Сформулюйте і запишіть власними словами основні авторські думки або знайдіть відповідне формулювання в тексті й випишіть його.

279. I. Доберіть і прочитайте із журналу чи газети науково-популярну статтю на довільну тему. Складіть тези прочитаного. За потреби зверніться до бібліотеки або знайомих.

II. Перекажіть усно прочитане, користуючись тезами.

280. I. Прочитайте текст. Визначте його тему й основну думку, укажіть засоби зв'язку речень.

РИБАЛЬСТВО

У трудовій діяльності українців поряд з такими важливими й загальнопоширеними галузями, як хліборобство й тваринництво, помітне місце займало рибальство.

Рибальство в Україні було відоме здавна. Це підтверджують археологічні знахідки – глиняні та кам'яні грузила для риболовних сітей, різноманітні гачки тощо, які належать до черняхівської культури (II–V ст.) та наступних епох (VI–IX ст.).

Уже в XVI ст. в Україні офіційними документами регламентувалися терміни риболовства, зазначалися види снастей, якими можна було виловлювати рибу. Вільною ловлею риби в той час користувалися насамперед

привілейовані класи та дрібні підприємці. Селяни рибу ловили потай, у вільний від сільськогосподарських робіт час. Малі хлопці й підлітки мали децю більшу свободу щодо вилову риби. На берегах великих рік чи озер були відомі окремі села, де рибалили майже всі чоловіки з діда-прадіда, починаючи з п'яти-семирічного віку. Жінки брали участь у допоміжних роботах – ремонтували сіті, допомагали переробляти й продавати рибу.

Для селян риболовля була певною підмогою в їхньому господарстві. Там, де було більше водних угідь, риба входила в їх щоденне харчування, в інших районах її споживали передовсім у дні посту, на певні релігійні свята. Отже, рибною ловлею селяни прагнули поповнити чи покращити своє харчування. Риба була також предметом продажу й обміну на інші продукти й побутові речі (льон, хліб, сіль).

Найпоширенішими видами річкових риб здавна були карась, сазан, судак, щука, лин, лящ, сом, в'юн. На Поліссі й Волині водилися чорні вугри, у чистих високогірних потоках Карпат – форель; при берегах рік, під каменями, кишіло раками. Загалом в Україні екологічно чисті, упорядковані громадами стави та озера, русла рік до кінця XIX ст. були дуже багатими на рибу.

У народній культурі українців витворилася досить велика різноманітність способів та знарядь вилову риби.

До найпоширеніших примітивних засобів ловлі належали вудки. Ними користувалися насамперед підлітки, а також дорослі рибалки в тому випадку, коли розраховували на невеликий улов. У гирлах великих рік рибалки застосовували довгі шнурки з підвішеними до них десятками гачків із наживкою. Шнур перетягували поперек ріки й закріплювали на берегах, а підвішені гачки занурювали у воду на потрібну глибину.

На прибережних водах морів для вилову кефалі користувалися довгими виплетеними з очерету доріжками, які розстеляли на ніч на водному плесі. Кефаль, лякаючись тіні, намагалася перескочити її й потрапляла на очеретяні доріжки, з яких уже не могла вибратися.

Вудками, гачками, хватками користувалися найбідніші селяни, а ті, хто володів човнами, мали досконаліші снасті – сіті, ятери, неводи тощо.

Загалом рибальство в Україні ґрунтувалося на уважному й дбайливому ставленні до природи. Про це свідчить, зокрема, той факт, що українці, на відміну від деяких сусідніх народів, ніколи не глушили риби. У зимовий період, коли крига сковувала ріки, громадським обов'язком було прорубування невеликих ополонок, щоби риба не задихалася від браку повітря. Цими та іншими способами намагалися зберегти мальків, відновлювати природу (За Г. Гориньом).

II. Зробіть тематичні виписки. Скористайтеся поданою нижче пам'яткою.

III. Перекажіть усно текст (із використанням виписок).

Пам'ятка

Під час виписування необхідно:

- осмислювати основний зміст тексту;
- виділяти змістові частини (інформацію, що стосується однієї мікротеми);
- у кожній змістовій частині виділяти ключові слова і фрази;
- виокремлювати головну й додаткову інформацію в кожній частині;
- коротко виписувати основні думки.

Урок 4. КОНСПЕКТУВАННЯ ВИСЛОВЛЮВАНЬ, ЩО СПРИЙМАЮТЬСЯ НА СЛУХ

Пригадайте

- Що таке конспект? Які правила складання конспекту?

281. **Мозковий штурм.** Що спільного й відмінного між конспектом почутого і прочитаного?

Конспект

Конспект (від лат. *conspicere* – огляд) – стислий письмовий виклад змісту лекції, доповіді, наукової праці тощо.

Розрізняють конспекти почутого й прочитаного. Конспектувати **почуте** важче, бо потрібно встигати записувати головне. **Способи фіксації** можуть бути різними – як мовними (виділення ключових слів, фраз, повний детальний запис), так і позамовними (план, схема, графік, таблиця).

Особливості конспектування

Під час конспектування висловлювань, що сприймаються на слух, треба водночас аналізувати почуте й записувати в такій послідовності, в якій ми його сприймаємо. При цьому не слід прагнути докладно все зафіксувати, адже в такому разі немає часу на аналіз тексту, на виділення основних положень, висновки.

На відміну від конспекту прочитаного, конспектування висловлювань, що сприймаються на слух, обмежене в часі, а тому з цією метою, як правило, вдаються до **скорочень** слів. Але потрібно обрати певну міру скорочення, щоб пізніше можна було прочитати написане.

Скорочення слів

Основні вимоги до скорочення слів

1. Скорочувати можна лише ті слова, які однозначно встановлюються за контекстом. Наприклад: *акад.* – *академік*, *вид-во* – *видавництво*, *рр.* – *роки*, *р-н* – *район*, *мед.* – *медичний*, *т. зв.* – *так званий*, *ст.* – *стаття*, *к-ра* – *культура*.
2. Повторювані терміни рекомендується позначати в конспекті першою великою літерою слів, що входять до їх складу. Наприклад: *речення* – *Р*, *складне речення* – *СР*, *складне синтаксичне ціле* – *ССЦ*, *точка зору* – *ТЗ*.
3. У кінці слова, що скорочується, не повинно бути букв на позначення голосних та м'якого знака; корінь слова повинен зберігатися. Наприклад: *книжн.*, *газетн.*
4. Не скорочуються власні назви.

Зверніть увагу! Основне в конспекті – доцільність і зрозумілість.

- 282. І. Прочитайте текст. Виділіть змістові частини, у кожній з них назвіть ключові слова та фрази, виокремте головну й додаткову інформацію. В якій ситуації можливе таке висловлювання (назвіть адресата, мету і місце висловлювання)?

З РОСЛИНАМИ ДО ЗІРОК

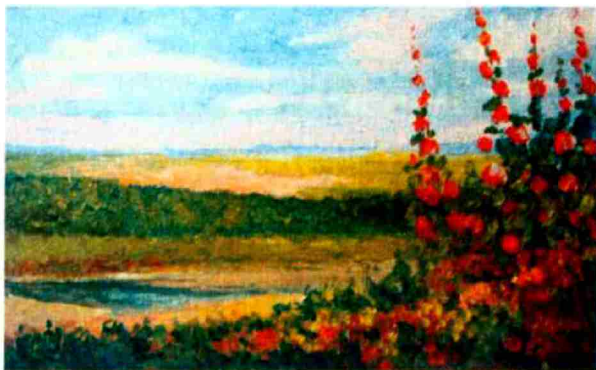
Під тягарем земних проблем людство ще не до кінця збагнуло, які широкі перспективи відкриває освоєння і використання космосу для вирішення багатьох питань. Прокладання дороги до інших планет спрямоване не лише на знаходження відповіді щодо походження життя на Землі, але й на часткове звільнення нашої планети від зростаючого антропогенного навантаження. Освоєння космосу – копітка справа десятичків років, зосереджена, наполеглива праця вчених, інженерів та космонавтів, залучення багатьох напрямків людської діяльності.

Приємно відзначити, що до освоєння космічного простору причетні українські вчені, за плечима яких – експерименти з різними видами рослинних організмів на орбітальних станціях «Салют», «Мир», біосупутниках* серії «Космос», «БІОН-11» та «Фотон». Завдання вчених-ботаніків полягає у створенні контрольованих систем життєзабезпечення космонавтів за участю рослин. Для цього встановлюється вплив умов невагомості на розвиток і ріст рослинних організмів.

Дослідження зелених водоростей, мохів, вегетативних органів вищих рослин, а також зародків насінин показало, що невагомість впливає на процеси, які лежать в основі росту й розвитку організмів, а саме: просторову орієнтацію, морфогенез**, репродукцію та фізіологію рослинних організмів. Дія факторів космічного польоту на життєдіяльність рослин проявляється в змінах ультраструктури*** клітин і порушенні фізіолого-біохімічних процесів. Одержані принципово нові знання щодо механізмів дії мікрогравітації на різних рівнях організації рослин, включаючи клітинний та молекулярний рівні.

Одним з найважливіших здобутків українських вчених є проведення першого у світі штучного запилення рослин в умовах невагомості. Унікальну експериментальну роботу із запилення квітів рапсу власноруч виконав український космонавт Леонід Каденюк на космічному кораблі «Колумбія» у 1997 році під час спільного українсько-американського польоту. Дані експерименту довели можливість розмноження рослин у космосі й розпочали еру культивування «космічних рослин».

Для успішного процвітання космічного рослинництва вчені Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка розробляють ґрунтові ком-

І. Шестунов. Мальви

позиції та умови культивування. Особливо слід відмітити внесок учених у створення композицій фітодизайну. Зелені рослини на борту космічного корабля створюють особливу атмосферу, допомагають зняти втому від шумів приладів, сприяють позитивному настрою членів екіпажу. Ботаніки отримували неодноразові подяки від космонавтів за радість від споглядання за красою квітучих рослин.

Сьогодні в Україні діє Національна програма з космічної біології, яка виконується у 15-ти наукових установах Академії наук. Активне вивчення впливу космічного простору на живі організми в наш час доповнюється введенням новітніх технологій. Польотні експерименти супроводжуються наземним моделюванням умов невагомості.

Як засвідчує аналіз напрямків наукових розробок світової космічної біології, плідна праця вчених дала змогу Україні стати космічною державою світу й одним із основних центрів комплексних досліджень біології рослин в умовах космічного польоту (*З газети «Голос України»*).

* *Біосупутник* – штучний супутник Землі, призначений для біологічних досліджень.

** *Морфогенез* – виникнення й розвиток органів і частин організму під час його індивідуального розвитку.

*** *Ультроструктура* – найдрібніші електронно-мікроскопічні структурні елементи клітини (хромосоми і т. ін.).

II. Уявіть, що вам потрібно законспектувати цей текст, сприймаючи його на слух. Що б ви записали? Які слова чи словосполучення і як саме скоротили б?

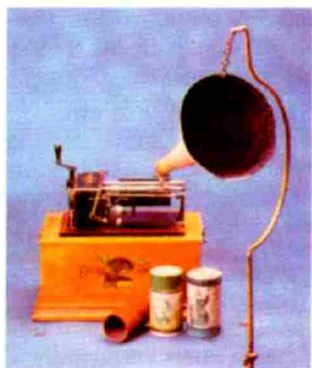
283. I. Прослухайте з голосу вчителя чи однокласника і законспекуйте текст. Скористайтеся поданою нижче пам'яткою.

ЕДІСОНУ І НЕ СНИЛОСЯ

Ще в 70-х роках українські вчені винайшли... оптичні диски для зберігання великої кількості інформації. Ті самі, які ми звикли вважати винаходом американців. До речі, у Сполучених Штатах першість України визнають. 1998 р. тодішній посол США в Україні Вільям Міллер на одному з урядових прийомів сказав: «Ми знаємо, що перші у світі оптичні диски було розроблено в Києві. Але саме ми зуміли організувати їх масове виробництво». Чому так сталося? Просто за радянських часів була така практика: якщо винахід не мав аналогів за кордоном, пошукові роботи не підтримували. Але Інститут проблем реєстрації інформації НАН України під керівництвом В. Петрова та А. Крючина все одно продовжив роботу в цьому напрямі. Ліцензії на виготовлення оптичних циліндричних носіїв придбала компанія «Самсунг».

Ми втратили пальму першості в масовому виробництві дисків, натомість зуміли створити найкращу у світі систему неруйнівного відтворення й оцифрування* звуку з воскових фоноциліндрів Едісона, яка за своїми характеристиками не має аналогів у світі.

Нагадаємо, що циліндри Едісона виготовляли на основі воску з додаванням певних компонентів. Восковий валик насаджували на крутну основу і спеціальною голкою записували звук. Так само звук і відтворювали, тільки йшов він не на динаміки, а на величезну грамофонну трубу. В Україні фоноциліндри Едісона почали використовувати в 1902–1905 роках під час етнографічних експедицій. Унікальні колекції за-

Фонографічний циліндр
Едісона

писів зберігаються нині в наукових інститутах, музеях, у приватних зібраннях. Сьогодні цей матеріал – безцінний.

Проте згідно зі статистикою щороку ми втрачаємо близько п'яти відсотків записів. Причина – банальна: воскові циліндри не витримують часу, плісняви, перепадів температури... Але найбільших втрат вітчизняні колекції зазнали в 70–80-х роках, коли записи, зроблені на циліндрах, спробували прочитати на старовинних фонографах**. Тоді ж значних втрат зазнала колекція української етнічної музики Йосипа Роздольського. Науковці, котрі спробували здійснити опис колекції, зізнавалися, що після восьми-десяти циклів відтворення на старому фонографі звук повністю зник. Врешті цю справу вирішили облишити. Тож де є повний опис колекції – немає звуку, де зберегли звук – немає опису. Так тривало донедавна. Нині цю колекцію (тобто те, що від неї збереглося) можна прослухати навіть удома. Це результат роботи того ж Інституту проблем рестрації інформації НАН України, яка розпочалася ще 1995 р. і завершилася 2007 р. вражаючими результатами. Колектив створив технологію неруйнівного оцифровування раритетних носіїв з аудіоінформацією, зроблених понад 100 років тому.

На нашому обладнанні вже переписано колекцію видатного датського композитора Карла Нільсена, що зберігається в державній університетській бібліотеці міста Ааргус. Нині Національна бібліотека Польщі готує видання записів польського фольклору, зчитаних з 200 циліндрів. До інституту звернулися з проханням прочитати ранні записи Чайковського, які зберігаються у приватній колекції в Росії.

А найбільшим здобутком в інституті вважають відтворення колекції єврейського фольклору М. Береговського, записаної в 1902–1947 рр. Після того, як цю колекцію було переписано на сучасні цифрові носії і вона стала доступною світовому співтовариству, її внесли до Реєстру ЮНЕСКО «Пам'ять світу».

Нині інститут вже оцифрував кілька тисяч циліндрів. При цьому були, на жаль, і прикрі відкриття. Так, архівісти були переконані, що мають «живий» голос Лесі Українки. Після прочитання їхніх циліндрів стало зрозуміло, що цього запису немає. Очевидно, циліндри підмінили і, швидше за все, вони досі лежать мертвим вантажем у якійсь приватній колекції.

Окремо слід сказати про диски, на які переносять раритетні записи. В інституті використовують оптичні носії зі скляними і сапфіровими підкладками. На таких дисках інформація зберігається від 500 до 1000 років! Уявляєте, як було б цікаво почути сьогодні голос людини з 1008 р.!
(З газети «Голос України»).

* *Оцифровувати* – переводити що-небудь (зображення, звук тощо) у цифровий вигляд.

** *Фонограф* – апарат для записування і відтворення звуків механічним способом.

II. Прочитайте ваш конспект і зіставте його з надрукованим. Зверніть увагу на те, чи всі основні положення статті ви зафіксували та чи зрозумілі вам ваші записи.

Пам'ятка

**Під час конспектування тексту,
що сприймається на слух, необхідно:**

- осмислювати основний зміст тексту;
- виділяти змістові частини (інформацію, що стосується однієї мікротеми);
- у кожній змістовій частині виділяти ключові слова і фрази;
- виокремлювати головну й додаткову інформацію в кожній частині;
- фіксувати головну інформацію в конспекті (основну думку, стисло, докази і приклади).

284. Прослухайте вдома по радіо чи телевізору висловлювання певної особи і законспектуйте. Підготуйтеся до усного відтворення змісту висловлювання (з використанням конспекту).

**Урок 5. СКЛАДАННЯ І РОЗІГРУВАННЯ ДІАЛОГІВ.
ТЕЛЕФОННА РОЗМОВА**

285. *Попрацюйте в парах.* Складіть і розіграйте за особами діалог (8–12 реплік), можливий в описаній нижче ситуації (на вибір).

1. Ви приїхали на екскурсію в чуже місто й випадково зустрілися з людиною, яку давно не бачили.

2. Ви щойно закінчили виступ на конференції. До вас підходить один зі слухачів, щоб подякувати за виступ і уточнити якесь питання.

3. Ви під час канікул працюєте на одному з місцевих підприємств. Маєте свої міркування щодо вдосконалення роботи. Вирішили поговорити про це зі своїм безпосереднім керівником.

4. Десятикласник зайшов до класу і побачив, що на його місці сидить нова учениця.

286. I. Складіть і запишіть діалог дискусійного характеру (10–14 реплік), можливий між десятикласниками в одній з описаних ситуацій.

1. Друзі зайшли до магазину, де продаються мобільні телефони. Один із них, хоч і має новий телефон, хоче купити новішу модель. Інший радить цього не робити.

2. Після уроку основ здоров'я на тему «Що ми їмо?» між учнями виникла дискусія. Один з них твердить, що треба чітко дотримуватися режиму харчування, свідомо підходити до того, що і як ми їмо, а інший заперечує: «Я не звертаю уваги на їжу».

3. На класних зборах було висловлено пропозицію щодо проведення в школі святкової програми «Таланти року». Двоє друзів, повертаючись додому, діляться думками стосовно цієї пропозиції. Один із них підтримує ідею, а інший вагається з рішенням.

II. Послухайте діалоги ваших однокласників. Укажіть на позитивні аспекти цих робіт. Кращі діалоги розіграйте в класі за особами, використовуючи доречні міміку та жести.

Телефонна розмова

Одним з видів усного мовлення є **телефонна розмова**. Уміння вести телефонний діалог полягає в тому, щоб стисло передати суть питання, ситуації, дати конкретні відповіді. Щоб розмова не перетворювалася на монолог, потрібно вчасно зробити паузу й дати співрозмовнику можливість висловити свою думку. Це створює певний ритм діалогу, запобігає перебиванню.

Композиція розмови

Телефонна розмова складається з таких компонентів:

- момент установлення контакту;
- висвітлення суті справи;
- закінчення розмови.

Правила розмови

Правила телефонної розмови

1. Вживайте формули ввічливості: *Добрий день! Прошу! Будь ласка! Будьте люб'язні! Пробачте за турботу! Дякую за увагу! До побачення!*
2. Якщо ви не впевнені у правильності набраного номера, попросіть вибачення і уточніть, з ким ви розмовляєте. Наприклад: – *Пробачте, це секретар ректора?* – *Пробачте, це Світлана Іванівна?*
3. Якщо ви помилилися номером, припиніть розмову словами «*Пробачте. Я помилився.*».
4. Якщо ви хочете розмовляти не з тим, хто взяв трубку, привітайтеся і попросіть до телефона того, кого ви хочете почути. Наприклад: – *Добрий день. Чи можу я попросити до телефона Олену?*
На це відповідають: – *Добрий день! Хвилиночку, я зараз передаю трубку.* Або: – *Прошу зачекати.* Або: – *На жаль, Олені зараз немає. Чи можу я їй щось переказати?*
5. Для викладу суті справи слід добирати короткі фрази, які легше сприймаються на слух.
6. Розмова по телефону не повинна перетворюватися в монолог.
7. Ініціатива закінчення розмови належить, звичайно, тому, хто зателефонував, проте якщо співрозмовник значно старший за віком або за службовим становищем, слід дати можливість закінчити розмову йому.
8. При розмові двох у присутності третього не можна говорити: «Він казав», «Вона ось чула» тощо. Третю людину слід називати.

Зверніть увагу! У службовій розмові початкові фрази повинні вказувати не лише на те, що зв'язок між сторонами встановлений (*Алло. Я слухаю. Вас слухають*), але й визначити ці сторони. Службова особа, знявши трубку, називає прізвище або місце роботи. Той, хто починає розмову, називає своє прізвище, ім'я, по батькові, а також установу чи особу, від чийого імені він говорить. При цьому сторони вітаються.

 287. Попрацюйте в парах. Використовуючи етикетні формули, змоделуйте телефонну розмову (10–14 реплік), можливу між (на вибір):

- лікарем та пацієнтом;
- працівником туристичної фірми і громадянином, який хоче купити путівку;
- працівником довідкової служби залізничного вокзалу і громадянином, якому треба поїхати в певне місто;
- дівчиною та хлопцем, який має намір запросити її в кіно;
- керівниками двох підприємств щодо налагодження співпраці;
- вами і вашим однокласником, який пропустив заняття в школі;
- вами і вашим родичем, знайомим, який поїхав на відпочинок.

 288. Складіть і запишіть невеликий діалог (телефонну розмову) між учнями на одну з тем: «Що сьогодні було на уроці алгебри?», «Завтра замість географії буде хімія», «З наступного тижня розпочнеться підготовка до змагань з легкої атлетики».

Урок 6. УСНИЙ ДОКЛАДНИЙ ПЕРЕКАЗ ТЕКСТУ

Пригадайте

- Чим докладний переказ тексту відрізняється від стислого?

Вимоги до переказу

Переказ мусить відповідати таким вимогам:

- повнота розкриття теми і задуму висловлювання;
- логічна послідовність у викладі думок;
- збереження типу, стилю і жанру мовлення;
- збереження характерних для стилю і жанру мовлення мовних засобів;
- правильність мовлення.

Зверніть увагу! У докладному переказі треба повно, з усіма деталями відтворити зміст тексту. Стислий переказ також вимагає цілісного відтворення, але з тексту треба зберегти найголовніше, відкинувши все другорядне, несуттєві подробиці.

289. I. Розкажіть, що вам відомо про роль України в освоєнні космосу.
II. Прочитайте текст. Визначте його тему, основну думку, тип і стиль мовлення. Розкажіть, про яку професію розповідається в тексті та в чому її особливість. Чому, незважаючи на всі труднощі, ця робота приносила задоволення?

ШЛЯХ ДО ЗІРОК

У 1957 р. ракета вивела на орбіту штучний супутник Землі. Це стало першим необхідним кроком в освоєнні космічного простору. Без **ракетносія** не могло бути й мови про космічні польоти.

На чолі великої справи стояв керівник, який вірив у реальність таких польотів у той час, коли багато хто вважав їх фантастикою. Цим керівником був головний **конструктор**, академік, українець за походженням Сергій Корольов.

Працювати з Корольовим було важко, але цікаво. Підвищена вимогливість, стислі терміни завершення завдань, новизна, яка приховувала не

Сергій Корольов

лише приємні несподіванки, – усе це змушувало тих, хто з ним працював, постійно перебувати в стані нервового напруження.

Проте всі ці труднощі, незручності, а інколи й серйозні неприємності видавалися мізерними порівняно із захоплююче цікавою роботою. Однією з причин постійного інтересу до роботи була її **новизна**. Корольов не любив спокійного життя, не любив повторюватися. Розробляючи якусь нову конструкцію, пройшовши виснажливий шлях пошуків, нарешті надавши конструкції потрібного ступеня завершеності, він начебто втрачав інтерес до теми. Часто свої досягнення «дарував» спорідненому колективу, причому

навіть переводив своїх колег у нову групу конструкторів. Це свідчило про масштабність його поглядів, правильне розуміння державних завдань і невичерпну творчість.

Попри велику щедрість Сергій Корольов нікому не передавав тематики, пов'язаної з **пілотуванням** польотів. Мабуть, неабияка роль у цьому належала його юнацькій мрії – літати на планерах, а потім на ракетному апараті. Тому й не дивно, що всю інформацію про космонавтів він відстежував сам і контролював дуже ретельно.

Відбір і підготовка перших космонавтів проводилися паралельно з удосконаленням кораблів. Так само як не було ніякого досвіду створення космічних кораблів, був відсутній і досвід підготовки космонавтів. Що очікувало людину в космічному просторі? **Достеменно** було відомо, що вона опиниться в невагомості, що під час підйому та спуску на неї будуть впливати великі перевантаження, що корабель перебуватиме під дією космічного випромінювання. Як вплине космічний політ на психіку людини? На ці запитання ніхто не міг відповісти.

Перший космонавт Юрій Гагарін зумів зробити все, на що здатна людина. Раніше подібне відбувалося лише в казках.

Було приємно відчувати, що космічні рейси перекреслили **песимістичні** прогнози деяких учених, згідно з якими людина більше доби не зможе існувати в космосі, а тривала невагомість може стати бар'єром для його освоєння.

Космонавтика розширила обрії наших знань, стимулювала розвиток багатьох галузей науки й техніки. Земляни завжди будуть з вдячністю пам'ятати імена людей, які відкрили нову сферу людської діяльності.

У цьому сузір'ї імен одне з найяскравіших – ім'я нашого співвітчизника, авіаконструктора Сергія Корольова (*Із журналу*).

 III. Поясніть лексичне значення виділених слів. За потреби скористайтесь глумачним словником.

 IV. Прочитайте текст удруге. Складіть складний план. Докладно перекажіть прочитане (усно).

Урок 7. УСНИЙ І ПИСЬМОВИЙ ПЕРЕКАЗИ ІЗ ТВОРЧИМ ЗАВДАННЯМ. РЕДАГУВАННЯ ТЕКСТУ

Переказ і творче завдання

Переказ передбачає передачу первинного тексту як певної змістової і структурної цілісності, а **творче завдання** – самостійну побудову текстів.

Залежно від завдання самостійно побудований текст може:

- вписуватися в структуру первинного тексту під час переказування;
- продовжувати основний текст переказу;
- становити окрему самостійну частину роботи (відгук, твір-роздум та ін.).

290. Мікрофон. Що таке відповідальність? Що значить відповідати за свої вчинки?

291. І. Прочитайте текст. Визначте його основну думку і тип мовлення. Чому текст має такий заголовок? Як ви оцінюєте дії персонажів твору?

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Ми відпочивали на цьому острові третій день. Чекаючи товариша, який подався в село закупити продуктів, я оглядав усе довкола.

Згодом побачив, як від берега рушив човен. У ньому сиділо троє застиглих парубійків.

Скулавшись і перевірили снасті, я пішов через острівця на протилежний берег. Раптом почув дивний звук. Повернувшись, побачив у розкуйовдженому гіллі куща собаку. Він лежав і здався повністю безпорадним: лапи безвільно відкинуті вбік, морда – на зів'ялому листі. Собака не поворухнувся, тільки повільно повів запаленим оком, що виражало біль і тугу. Очевидно, хворий чи поранений. Як же пес опинився на острові? Невже його привезли хлопці, які нещодавно приставали до острова на човні? Знайшовши неподалік бляшанку, я набрав води і спробував напоїти тварину. Собака намагався ковтнути рятівну вологу.

– Де ти взяв цього пса? – почувся голос товариша.

І в цю мить собака загарчав, ледве підвівся і встав на чотири лапи. Я не міг повірити своїм очам: неville тварина, яка ледь переводила подих, звелась і навіть силується захистити мене?

Я розповів про човен, що причалював до берега, яким, мабуть, і підкинули пса.

Ми оглянули собаку. На боці суцільна рана, шерсть облізла, шкіра подекуди відвисла. Не можна було без душевного болю дивитися на нещасну тварину.

Ми енергійно взялися його лікувати. Спершу промили рану водою, змиваючи налиплий пісок, потім обережно обробили йодом, присипали стрептоцидом і перев'язали моєю сорочкою.

Довірившись нам, собака стояв сумирно, лише іноді сіпався від болю, щулив тремтячі вуха, мружив очі.

Я відчував, як у ці хвилини сповнююсь співчуттям, співпереживанням, – дарма що ми лікували тварину, а не людину.

Ми спорудили з листя курінь і сховали собаку від пекучого літнього сонця, ми пригадували цікаві мисливські пригоди, уявляли, як восени підемо з ним на полювання.

Раптом почулося хрипкувате пострілювання мотора. Зовсім неподалік до берега пристав човен, який я одразу впізнав. Із нього вийшла дівчина.

– Альбатросе! – озвалася вона.

Собака, що досі непорушно сидів коло намету, моторно звівся і з хворобливою грацією пораненої тварини побіг назустріч. Дівчина опустила ся навколішки і погладила пса поміж вухами.

– Це ваш собака? – запитав я непривітно. – Що з ним сталося?

Дівчина ніяково розповіла, що це собака товариша і що тварина мало не обварилася, коли випадково перевернувся казан з рибальською юшкою... А на наш докір, що не допомогли гончакові, пояснила, що ніхто не знав, як це зробити.

– То ви привезли його здихати на острів? – різко перервав дівчину мій товариш. – Курс лікування ще не закінчено, до побачення.

Дівчина, гнівно глянувши на нас, круто розвернулася, пішла геть. Собака спробував кинутися навздогін, та товариш міцно тримав його за ремінь, заспокоюючи. Коли човен віддалився, товариш відпустив ремінь. Собака підбіг до води й тужливо заскмілив, дивлячись на протилежний берег Дніпра, де на узліссі білили намети молодіжного табору.

– Від нього відреклись, а він не здатен осягнути людської жорстокості, відплачує за неї незрадливою любов'ю. Вірність! – сумно сказав товариш (За Є. Гуцалом).

II. Складіть колективно план тексту. Доберіть узагальнювальні слова чи речення, а також слова для зв'язку частин тексту, якими можна було б скористатися під час переказування прочитаного тексту.

III. Прочитайте текст удруге. Перекажіть стисло прочитане (усно). Доповніть усно переказ роздумом про відповідальність кожного за свої вчинки. Проілюструйте роздум прикладами з власного досвіду чи з життя героїв творів художньої літератури. За потреби скористайтеся поданою нижче довідкою.

Довідка. Лексичний матеріал, який допоможе під час оформлення власних висловлювань: *на мою думку...; по-моєму...; я вважаю...; я передбачаю, що...; я переконаний...; я можу з упевненістю сказати...; деякі сумніви у мене виникають, коли...; я поділяю погляди...; вважаю за доцільне...; таке твердження є хибним, бо...; я поділяю (не поділяю) погляди автора (героїв)...*

292. I. Пригадайте, що вам відомо про гетьмана Павла Полуботка. Як ви оцінюєте його роль в історії України?

II. Прочитайте текст. Визначте його тему та основну думку. Відповідь аргументуйте. Які кривди чинив Петро I українському народу і чому кинув до в'язниці шанованого серед козацтва гетьмана?

ПАВЛО ПОЛУБОТОК

1720 р. в англійському порту з'явилася шхуна, що привезла таємничий вантаж з далекої України. Це були золоті карбованці зі скарбниці війська Запорізького, які згідно із заповітом гетьмана Павла Полуботка поклали на збереження в банк. Воля гетьмана така: гроші мають бути повернені Україні тоді, коли вона стане самостійною державою. Фінансисти підрахували, що до сьогодні та сума, обростаючи щороку чотирма відсотками, зросла більш ніж у тисячу разів.

Ця історія тривожила уяву людей різних поколінь. 1907 р. в Одесі зібралися всі, хто вважав себе спадкоємцями Полуботка, й довго розмірковували, як одержати гроші славетного родича з англійського банку. Уже в наші дні казначейство* Англії повідомляло, що документів про вклад Павла Полуботка в архівах не виявлено.

Ще й сьогодні та історія лишається загадкою без відповіді.

А хто ж такий Павло Полуботок? Це ім'я в Україні добре знане, його вимовляють з великою повагою. Гетьман на те заслужив, бо був справжнім патріотом свого народу.

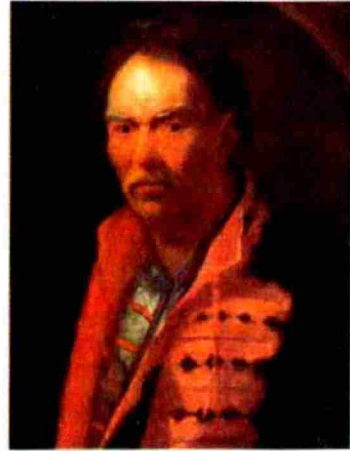
Тяжкі, нестерпні часи прийшли в Україну після Полтавської битви. Тисячами гнали козаків на будівельні роботи Ладозького й Волго-Донського каналів, і вони мерли там з голоду й непосильної праці. Оберталися на кріпаків селяни й учорашні вільні козаки. Полковниками за наказом Петра I тепер наставлялися російські вельможі, які нещодавно утискували й грабували козацтво. Російський цар вважав усіх українських гетьманів зрадниками. Петро остаточно перетворив Україну на свою колонію, зробивши безправними її мешканців.

Після смерті Івана Скоропадського цар опирався обранню в Україні нового гетьмана. Тимчасово обов'язки гетьмана виконував шанований серед козацтва чернігівський полковник Павло Полуботок. Він походив з відомого українського роду, його предки брали участь у багатьох козацьких виправах, а батько був переяславським полковником. Павло Полуботок відрізнявся освіченістю, любив книжки, володів іноземними мовами, учився замолоду в Києво-Могилянській академії, а ще мав гордий і незалежний характер.

Полуботок рішуче відстоював перед Петром I козацькі привілеї, захищав селянство. Російські вельможі, послані царем в Україну для шпигунства за козацькою старшиною, почали плести інтриги проти Полуботка. У царську резиденцію щедро посипалися на нього доноси, мовляв, наказний отаман продовжує справу Івана Мазепи. На нього й кількох відомих старшин таємно заводиться судова справа, до якої заносяться брехливі свідчення.

Одного разу Полуботок приїхав до Петербурга із документами, в яких ішлося про кривди українського народу від російських вельмож. І це остаточно розлютило Петра I. Він наказав заарештувати гетьмана й кинути його до в'язниці. Почалося слідство з тяжкими катуваннями. Через кілька місяців гордий український лицар помер від тортур.

Перед смертю Полуботок кинув в обличчя вінценосному катові звинувачення в злочинах проти українського народу (За М. Слабошпицьким).

Павло Полуботок

*Казначейство – державний фінансовий орган, що існує зазвичай при міністерстві фінансів країни або в його складі.

III. Складіть план тексту. Випишіть слова й вислови, які необхідні для розкриття окремих пунктів плану й провідної думки тексту загалом.

IV. Прочитайте текст удруге. Напишіть на чернетці його докладний переказ. Висловіть свої враження від розповіді про П. Полуботка або розкажіть про видатних гетьманів, якими пишається Україна. Відредагуйте свій текст, користуючись поданою нижче довідковою інформацією. Перепишіть відредагований переказ із творчим завданням у чистовик.

**Типові помилки,
на які треба звернути увагу під час редагування**

Помилки	Приклади	
	НЕправильно	Правильно
Невиправдане повторення тих самих чи співзвучних слів, звуків, складів	1. Сергійко навчається в новій школі. Нова школа знаходиться неподалік. 2. Досягнення, яких досягли учні.	1. Сергійко навчається в новій школі, яка знаходиться неподалік. 2. Досягнення учнів.
Вживання близьких за змістом слів, які є логічно зайвими (плеоназм)	прийшов особисто сам уперше знайомитися моя особиста думка взаємна допомога один одному	прийшов сам знайомитися моя думка допомога один одному
Неточності у слововживанні	більша половина нанести шкоди	більша частина завдати шкоди
Неправильна побудова словосполучень	надія в краще зрадити другу мова йдеться	надія на краще зрадити друга мова йде
Порушення норм милозвучності	пішов в школу з зброєю у руках	пішов у школу зі зброєю в руках
Уживання русизмів	желаний	бажаний
Пунктуаційні та орфографічні помилки	Парує земля зволожена дощами. День-у-день, тьм'яний	Парує земля, зволожена дощами. День у день, тьмяний

Текстові недоліки:

- недостатнє відтворення змісту (*у переказі*); невідповідність змісту темі (*у творі*);
- неповний виклад, пропуски важливого матеріалу;
- безсистемність викладу матеріалу, непослідовне розташування речень і абзаців;
 - відсутність смислового зв'язку між частинами;
 - відсутність чи невдалі зачин або кінцівка твору;
 - незавершеність міркувань, необґрунтованість тверджень.

Урок 8. РОЗГОРНУТЕ ПОВІДОМЛЕННЯ В НАУКОВОМУ ТА ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ СТИЛЯХ

Пригадайте

- Які особливості наукового та публіцистичного стилів мовлення?

293. I. Чи доводилося вам виступати на зборах, семінарських заняттях? Що здалося вам найважчим? Чи зуміли ви донести інформацію до слухачів?

II. Користуючись тлумачним словником, поясніть, чим повідомлення відрізняється від доповіді, виступу, промови.

Особливість повідом- лення

Повідомлення – це невеликий публічний виступ на певну тему.

Особливістю **розгорнутого повідомлення** є те, що до його складу входить не одне-два речення, а цілий ланцюжок взаємно пов'язаних речень.

294. I. Прочитайте подані повідомлення. Визначте стиль мовлення, тему та основну думку. Яке з повідомлень є розгорнутим? Чому ви так вважаєте?

1. З 4 по 6 травня 2009 р. Національним еколого-натуралістичним центром учнівської молоді Міністерства освіти і науки України було проведено Конкурс проектів озеленення інтер'єру та ландшафтного дизайну позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів.

Захід проводився в два етапи. Спочатку учасники представляли свої проекти озеленення та ландшафтного дизайну навчальних закладів. Під час виставлення оцінок за цю роботу враховувалися композиційна довершеність, стилістична витриманість, колористична культура, економичність. Другий етап передбачав практичне втілення запропонованих проектів і оцінювався за такими критеріями: екологічний підхід, колективний підхід, творчі знахідки, загальне враження від проекту.

За підсумками двох етапів конкурсу переможцем стала команда клубу юних натуралістів «Мальва» з Рівного за проект «Сад пахощів».

Усі учасники конкурсу отримали грамоти та подарунки, а призери – ще й путівки до оздоровчого табору «Юннат».

Виставка квітів

2. З 4 по 6 травня 2009 р. Національним еколого-натуралістичним центром учнівської молоді Міністерства освіти і науки України було проведено Конкурс проектів озеленення інтер'єру та ландшафтного дизайну позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів.

Переможцем конкурсу стала команда клубу юних натуралістів «Мальва» з Рівного за проект «Сад пахоців».

 II. Складіть план, а потім тези першого тексту. Користуючись цими записами, підготуйтеся до усного виступу перед аудиторією.

295. Уявіть, що вам треба виступити з повідомленням на тему «Українські музичні інструменти» перед: а) першокласниками; б) десятикласниками; в) студентами медичного університету; г) студентами консерваторії. Чим відрізнятимуться ваші повідомлення? Від чого залежатиме те, як сприйме ваш виступ кожна аудиторія?

 296. I. Уявіть, що ви стали учасником міжнародної конференції з питань екології. Підготуйте розгорнуте повідомлення за планом, тезами або конспектом на дбрану самостійно тему чи одну із запропонованих тем: «Екологічна ситуація в Україні», «Природні ресурси мого населеного пункту», «Громадські екологічні організації», «Альтернативні види енергії», «Перспективи біологічного пального». За потреби скористайтеся поданою нижче пам'яткою.

II. Після виступу проаналізуйте власне повідомлення щодо того, як сприйняли його слухачі, чи досягли ви взаєморозуміння з ними.

 III. Прослухайте повідомлення ваших однокласників. Проаналізуйте виконане ними завдання за такими критеріями:

- відповідність змісту тексту;
- логічність викладу матеріалу;
- раціональне використання відведеного часу;
- використання виражальних засобів, риторичних запитань, цитат тощо;
- мовленнєве оформлення;
- наявність контакту з аудиторією.

 297. Підготуйте повідомлення за тезами чи конспектом у науковому стилі на одну з поданих тем: «Звичаї нашого народу», «Роль води в живих системах», «Історія вивчення клітин», «Сучасна політична карта світу», «Світові природні ресурси», «Штучні супутники Землі», «Роль фізики в житті людини», «Витоки українського футболу», «Історія розвитку гімнастики в Україні».

Скористайтеся поданими нижче пам'ятками, а за потреби – підручниками, за якими ви навчаєтеся, та іншою літературою.

Пам'ятки

Як готувати повідомлення

1. Визначити адресата мовлення і мету спілкування.
2. Обдумати тему, визначити основну думку майбутнього повідомлення.
3. Опрацювати інформаційні матеріали з теми, систематизувати їх.
4. Скласти план, тези або конспект повідомлення.
5. Переказати текст повідомлення вдома.

Під час повідомлення треба:

- говорити нешвидко, робити паузи, дотримуватися правильної інтонації;

- стежити за слухачами (за потреби змінити тон мовлення, не намагатися перекричати аудиторію);
- стежити за своїм мовленням;
- уживати звертання до слухачів;
- переводити повільно погляд з однієї частини аудиторії на іншу, а за потреби заглядати до рукопису, не опускаючи голову.

Урок 9. ВИСТУП ПІД ЧАС БЕСІДИ, ДИСКУСІЇ, ПОЛЕМІКИ

298. Пригадайте виступи під час бесіди, дискусії учасників однієї із суспільно-політичних теле- чи радіопередач. Визначте сильні й слабкі сторони цих виступів. Поміркуйте, за яких умов виступ буде вдалим.

299. Прочитайте текст. Визначте його основну думку. Сформулюйте на основі тексту правила, яких треба дотримуватися під час дискусії. Що ще ви порадили б тому, хто виступає?

СЛОВЕСНА ДУЕЛЬ

Досвід показує, що в дискусії слід керуватися правилом: «Поступись опонентові всім, чим можна поступитися, і не стверджуй нічого того, чого не можеш довести».

Якщо ви хочете переконати слухачів у правильності того, що говорите, то не досить буде сказати «це так і ось так». Не думайте, що люди повірять вам лише тому, що ви їм про це говорите. Щоб їх переконати, треба неодмінно викласти докази у формі фактів або свідчень.

Щоб вплинути на аудиторію, промовець мусить бути впевнений у своїх силах, уміти завоювати повагу слухачів своїм виступом. Його мова має свідчити про те, що він досконало знає предмет і добре підготувався до виступу. Початок виступу має вирішальне значення для створення у слухачів приємного враження. Жести і міміка повинні бути невимушеними, а темп мовлення ні монотонним, ні надто швидким.

Запальна дискусія закінчилася. Ваші аргументи перемогли, більшість учасників дискусії з вами погодились. Аргументи іншої сторони були відкинуті. Поставте себе на місце опонента. Подбайте про те, щоб ваш супротивник після дискусії не залишався самотнім, щоб він не відчував озлобленості й гіркоти поразки.

Запам'ятайте, що там, де один тріумфує, в іншого виникає неприємне відчуття програної справи. Натомість там, де ніхто не поводить себе як переможець, ніхто не відчуває себе переможеним (За І. Томаном).

Особливості виступу

Виступити під час бесіди, дискусії – це не значить просто кинути репліку схвалення чи незгоди.

Виступити – це означає викласти перед слухачами суть певного питання, виділити основне, висловити своє ставлення до нього, дати оцінку, підкреслити значущість для практики, підкріпити свої докази прикладами чи посиланнями на певні джерела. При цьому важливо, щоб слухачам були зрозумілі мета і зміст такого звернення, щоб одержана ними інформація лягла в основу їхніх роздумів і виступів.

Поради тому, хто виступає

- Не поспішайте говорити відразу. Глибоко вдихніть і в повільному темпі почніть виступ.
- Під час виступу контролюйте своє дихання (груди тримайте рівно, вдихайте повітря носом і ротом водночас).
- Силу голосу пристосовуйте до акустики і розмірів приміщення.
- Дивіться прямо на слухачів. Намагайтеся тримати в полі зору їх усіх.
- Стежте за своєю поставою, мімікою, жестами (жести повинні бути природними, а не штучними; уникайте таких жестів-паразитів, як покручування гудзика тощо).
- Якщо вас перестали слухати, змініть мовлення, наведіть цікавий факт, поставте риторичне запитання тощо.
- Не говоріть надто довго: це стомлює і вас, і слухачів.
- Говоріть переконливо, використовуючи різні прийоми (приклади із життя, порівняння, аналогію, протиставлення).
- Роблячи паузи, не заповнюйте їх звуками типу «...е-е-е...», «...ну-у...» та ін.
- Будьте тактовними, виявляйте дружнє ставлення до слухачів, не припускайтеся повчального тону.

Як наголосити на якійсь думці

- Перш ніж висловити думку, зробіть тривалу паузу.
- Підсильте свій голос або стиште його.
- Уповільніть виклад і наголосіть на кожному слові в реченні.
- Доповніть усне слово доречним жестом і мімікою.
- Змініть тон голосу.
- Повторіть речення.

300. Проведіть у класі бесіду або дискусію на одну з поданих тем (на вибір). Проаналізуйте свій виступ і виступи однокласників. Скористайтеся поданими вище пам'ятками.

Теми для бесіди: «Моя країна – Україна», «Духовний пантеон України», «Чим красиве моє місто (село)?», «Вихованість – важлива риса людини», «Музичні вподобання».

Теми для дискусії: «Чи потрібно стежити за модою?», «Чи потрібно залучати учнів до громадських робіт?», «Чи треба дозволити учням відвідувати уроки за бажанням?», «Чи потрібна ранкова зарядка в школі?».

301. І. Прочитайте лист до газети. Визначте його тему та основну думку. Чи знайома вам описана в листі ситуація?

ОНУК

Моєму онукові 15 років. У нього є мама, тато, бабуся і дідусь. Так приємно писати саме такі слова, а не «дідок» і «бабка», як він нас називає.

Навіть не можу згадати, на якому етапі ми його «втратили». Раптом слух почав різати тон, яким розмовляв наш хлопчик. Жодні зауваження,

повчання не давали результатів. Було почуття, що він просто одержує насолоду від того, як ми бурхливо реагуємо на його відповіді. Він уміло й жорстоко кривдив нас на словах, виводив з терпіння, перевіряв нас аж до агресії. Коли ми починали кричати і пояснювати, що, крім нас, ще є люди, з якими йому доведеться спілкуватися, і що не всі його приймуть таким, яким він себе показує, він давав зрозуміти, що йому байдуже.

Потім батьки, більше наслідуючи моду, ніж з потреби, купили йому комп'ютер. З цього все й почалося. Хлопець цілком поринув у віртуальне життя. Коли він сідає за комп'ютерні ігри, – це зовсім інша людина. І найдивніше: він запрошує мене, щоб я зрозуміла, чому життя в комп'ютері йому цікаве, а наяву – усе нісенітниця. А мені шкода згаяного часу. Він міг би прочитати цікаву книжку (а так йому читаю я, просто силуючи його), побувати в театрі (іноді ходимо, але вислухуємо невдоволення з його боку, що він відбуває повинність), прогулятися Печерськом, захоплюючись смаком старовини. От на цьому етапі в нас з ним розвилка. З якого боку підійти? Чим захопити і в який спосіб?

З великою надією хоч на зачіпку, як врятувати внука, бабуся Люся (З газети «Голос України»).

- II. Проведіть у класі дискусію щодо змісту прочитаного листа, під час якої висловте й обґрунтуйте думки з таких питань: а) Хто винен у родинному конфлікті? б) Чи можливо і в який спосіб налагодити теплі стосунки в родині хлопця? в) На яких засадах повинні будуватися стосунки між батьками й дітьми?
- III. Укажіть на позитивні риси виступів ваших однокласників.

302. I. Прочитайте текст. Чи можна його вважати роздумом? Обґрунтуйте свою думку.

ТВОЯ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

Найбільшочіша проблема багатьох підлітків – це прагнення бути самостійними і незалежними. Дорослі чудово розуміють це прагнення. Чого ж тоді виникають конфлікти? Очевидно, через різне розуміння поняття незалежності.

Хто така незалежна людина? Можливо, це людина, яка не залежить ні від кого, не підкоряється нікому й нічому? А можливо, це самостійна й рішуча в поведінці людина?

Що вибираєш ти? Напевне, перше – не підкорятися нікому. А близькі тобі дорослі люди, очевидно, чекатимуть від тебе іншого – самостійності й рішучості в поведінці.

А чи можливо для підлітка і справді не залежати ні від кого і ні від чого? Погодсья: багато в чому ти все-таки залежиш... Одяг, харчування, розваги, оплата твоїх телефонних розмов, користування Інтернетом і ще багато чого іншого. А проблеми

Г. Павлюк. Вітрила нашої юності

з твоєю освітою і здоров'ям, роздуми про твоє майбутнє? Це теж лягає на плечі батьків. Звичайно, ти – особистість. За тебе ніхто не має права вирішувати, який одяг тобі носити, яку музику слухати, яку професію тобі обрати.

У всьому цьому і тобі, і батькам доведеться бути залежними один від одного. Тобі – рахуватися з їхньою думкою, а їм – із твоєю (*Із журналу*).

II. Проведіть у класі полеміку на тему «Яку людину можна вважати незалежною». Під час полеміки висловте свої міркування про те, чи легко і чи можливо бути незалежним і від кого насамперед хочуть бути незалежними підлітки. Розкажіть про свій перший незалежний вчинок та чи вважаєте ви себе незалежною людиною.

Проект

Проведіть у класі спільно з батьками **вечір-диспут** на одну з поданих тем: а) «Коли людина стає дорослою?»; б) «Чи потрібно завжди говорити правду?»; в) «Що важливіше: ким бути чи яким бути?».

Поділіться на дві групи: батьки і діти. Підготуйте виступ, у якому чітко висловіть свою точку зору. На початку виступу, скориставшись довідниковою літературою, дайте визначення ключовим поняттям, про які ви будете говорити (наприклад, *дорослість, правда, брехня* тощо).

Доберіть аргументи (докази) з художньої літератури, життєвого досвіду, історії, за допомогою яких ви могли б підсилити та довести власну точку зору чи спростувати точку зору опонентів.

Продумайте заздалегідь короткий виступ, який ви могли б виголосити наприкінці зустрічі.

Урок 10. ВИСТУП ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Пригадайте

- Які особливості публіцистичного стилю?

303. I. Прочитайте текст виступу. Визначте його тему й основну думку. У якій ситуації спілкування можливе таке висловлювання?

НЕ КАЖИ «НІКОЛИ»

Час від часу в кожній сім'ї відбуваються непорозуміння. Хтось для своїх близьких стає джерелом неприємностей, і, якщо ви виявилися потерпілою стороною, гнів є цілком природною реакцією. Можливо, ви навіть вимовляєте: «Я ніколи не пробачу тобі цього». Це вкрай негативні слова, якими ви завантажуєте свій мозок. Хоч би за яких обставин ми це говорили, слід заспокоїтися, зібратися з думками й відновити в пам'яті картину того, що трапилось.

Чи можемо ми змінити ту подію? Звичайно, ні. Тому намагайтеся більше не дозволяти собі промовляти: «Я ніколи тобі не пробачу». Це не зробить вас

щасливим, не зніме тяжкості з душі та не запобігатиме таким подіям у майбутньому. Жодної користі ця заява вам не принесе, вона поволі руйнуватиме вас ізсередини і призведе до глибокого конфлікту із самим собою.

Часто найпростіший і швидший шлях полягає в тому, щоб запитати самого себе: «Чому він так сказав?» або «Чому він це зробив?». Навіть якщо не знайдете логічної відповіді, ви принаймні спробуєте по-новому подивитися на ситуацію і зрозуміти іншу людину.

Щоб відчувати себе щасливим у колі сім'ї, старайтеся концентрувати свою увагу на позитивних сторонах. Не надто зациклюйтеся на дратівливих звичках членів родини. Коли люди живуть разом, у будь-якому випадку можуть виникнути моменти роздратування або незадоволення. Долайте своє роздратування, замініть негативні емоції у своїй свідомості позитивними. Цей момент вельми важкий, але дуже, дуже важливий. Важкий, коли ви кажете собі: «Треба жити заради...», і дуже приємний, коли ви промовляєте: «Я люблю тебе». Три найсильніші слова, які одна людина може сказати іншій. Одним важко їх вимовити вголос, інші просто забувають про них, не надають їм особливого значення. Та все ж сила цих слів незаперечна (*З газети*).

II. Складіть і запишіть план тексту. За планом стисло перекажіть прочитане (усно).

Зверніть увагу! Від того, як оратор розпочав повідомлення, значною мірою залежить успіх виступу. Невдалий початок розсіює увагу слухачів, знижує інтерес до теми. Перші слова оратора мають завоювати увагу аудиторії, а останні – покликати посилити ефект від виступу.

304. Мозковий штурм. У чому секрет успішного публічного виступу?

305. I. Складіть і запишіть план виступу на одну з поданих суспільно-політичних тем (на вибір): «Щаслива сім'я», «Здоров'я нації – багатство держави», «Міцна економіка – міцна держава», «Яким має бути президент країни?», «Гордість держави».

II. За складеним планом підготуйте усний виступ публіцистичного характеру та виголосіть його перед однокласниками. Скористайтеся поданими нижче пам'ятками.

III. Прослухайте виступи однокласників, укажіть на позитивні сторони робіт.

Пам'ятки

Як підготувати виступ

1. Продумайте тему виступу, визначте основну думку.
2. Визначте адресата висловлювання.
3. З'ясуйте для себе мету виступу: поінформувати слухачів про щось чи переконати їх у чомусь.
4. Доберіть матеріал, з яким ви збираєтеся виступити.
5. Складіть план і відповідно до нього систематизуйте матеріал.
6. Продумайте, які мовні засоби ви використаєте.
7. Перекажіть усно текст виступу вдома.

Поради виступаючому

- Не будуйте надто довгих речень.
- Не говоріть безособово, не зловживайте третьою особою однини і множини.
- Не переважуйте виступ абстрактними поняттями і числами.

- Уживайте в тексті метафори, афоризми, прислів'я, приказки, цитати.
- Стежте за інтонацією.
- Уживайте звертання до слухачів та вислови для встановлення контакту (*зверніть увагу, як ви вже знаєте тощо*).

306. I. Поміркуйте, що ви хотіли б поліпшити в життєдіяльності вашого населеного пункту. Складіть і запишіть план та підготуйте за ним усний виступ перед місцевою громадою, у якому обґрунтуйте свою пропозицію та окресліть шляхи втілення її в життя.

II. Якщо маєте можливість, зробіть аудіозапис свого виступу, прослухайте його і проаналізуйте.

307. Уявіть, що вам треба виступити в теле- чи радіопередачі для старшокласників. Підготуйте усний виступ публіцистичного характеру на одну із запропонованих тем (на вибір): «Ким і яким бути?», «Цікава людина. Яка вона?», «Справи шкільні», «Мені пощастило», «Спробуй здивуватися», «Про смаки не сперечаються».

Урок 11. НАРИС ПРО ЛЮДИНУ

Пригадайте

- Які основні ознаки публіцистичного стилю?
- Що вам відомо про статтю як жанр публіцистичного стилю?

308. I. Прочитайте нарис. Проаналізуйте його з погляду змісту й форми. Укажіть ознаки публіцистичного стилю. На чому автор зосереджує увагу, описуючи життя і творчість українського художника Миколи Пимоненка? Чи вдалося автору зацікавити читачів цією статтю? Зробіть висновок про особливості нарису як жанру публіцистики.

СПІВЕЦЬ ЖИТТЯ НАРОДУ

Микола Пимоненко прощався чи не з найкращою своєю роботою «Гопак», яку в 1908 р. відправив до Парижа. Сутінки поволі виповнювали простору майстерню на Кадетській, укриваючи серпанком безліч полотен – завершених і незавершених. Але зараз він напружено вдивлявся у свого «Гопака», і оживали сторінки власного, такого непростого життя.

Ось він, босоногий хлопчина з київської околиці Пріорка, вирушає з батьком, самоуком-богомазом*, у свої перші далекі мандрівки по Україні. Обидва сподіваються, що дорогою їм траплятимуться церкви, де треба поновити іконостас, а може, й намалювати святого. Саме тоді зачаровано вбирав майбутній художник красу рідної землі, рідної природи, щоб пронести ці почуття через усе життя, через усю творчість. Мабуть, саме тоді вперше зіткнувся з неповторним побутом українського села, щоб через багато років раз по раз повертатися до нього, відображати у своїх картинах...

Коли хлопець підріс, батько вирішив повести його до малювальної школи. Художник Микола Мурашко, уважно оглянувши малюнки, сказав:

– Даруйте вже, добродію, проте зле вдієте, якщо здібності вашого сина на іконостас переведете. З нього, повірте, може хороший художник вирости. Пильне око має, вправну руку. Вчитися хлопцеві треба, неодмінно вчитися.

Незабаром Микола Пимоненко стає учнем Київської малювальної школи, після закінчення якої вступає до Академії мистецтв у Петербурзі. Молодий киянин демонструє разучі здібності, про нього говорять як

М. Пимоненко. Пасха

про претендента на найвищі академічні нагороди. Але сталося не так, як бажалося. Досить висока плата за навчання, матеріальна скрута й важка хвороба змусили юнака, не закінчивши навчання в академії, покинути Петербург і знову повернутися в Україну. Поселившись у Києві, він стає викладачем школи, де ще недавно й сам навчався.

Його великі за розміром полотна, що починають з'являтися на виставках у Києві, а згодом у Петербурзі й Москві, вражають теплом, щирістю, залюбленістю в неповторну красу природи, людської праці. Микола Пимоненко зазвичай малював київських квітниківок, що впадали місце біля прадавнього Сінного базару, маленьких пастушків, замислених бабусь, тихі українські надвечір'я, коли все дихає умиротвореним спокоєм. Проте є в його доробку й картини, що порушують складні суспільні проблеми. Щемне почуття охоплює, коли дивишся такі роботи художника, як «Рекрути», «Самосуд», «Призов запасних».

Його називали співцем життя простого люду. Він належав до правдивих художників-реалістів, які відображали життя таким, яким воно було.

Минуло кілька місяців, і до Миколи Корниловича дійшла паризька сенсація: саме «Гопак» збирає найбільше глядачів. А згодом на адресу українця надійшло офіційне запрошення прибути в Париж для вручення йому найвищої нагороди міжнародної виставки – великої Золотої медалі.

Микола Пимоненко не знав, що в Парижі на нього чекає ще одна приємна несподіванка: дирекція Лувру вирішила придбати «Гопак» для експозиції в цьому найбільшому й найшанованішому на той час музеї. Не багатьом художникам XIX століття випала така честь (За В. Туркевичем).

**Богомáz* – той, хто малює ікони; іконописець.

II. Розгляньте репродукцію картини М. Пимоненка «Пасха». Стисло опишіть її. Зіставте свої враження від цього твору мистецтва зі змістом нарису.

Жанрові особливості

Нарис – прозовий жанр публіцистичного стилю, у якому зображення життя подане переважно на основі спостережень автора (ліричного героя).

Особливості нарису:

- документальна точність;

Нарис про людину

- публіцистичність;
 - використання засобів художньої виразності.
- Нариси бувають проблемні й портретні.

У **нарисі про людину**, як правило, описується реальна людина, яка заслуговує на увагу, про життя і діяльність якої цікаво дізнатися читачам, слухачам чи глядачам. У центрі такого нарису – не просто «істота», а особистість з характером, з її духовністю, з конкретними вчинками, які розкриваються в суспільно значущих діях чи конфліктних ситуаціях.

Зверніть увагу! Читач шукає в нарисі не сухого опису фактів, назв посад, переліку службових обов'язків людини, а розповіді, яка б розкривала її внутрішній світ.

Вимоги до нарису

Нарис включає в себе описові елементи (пейзаж, портрет, інтер'єр) і розповідь про вчинки героїв.

Працюючи над нарисом, треба пам'ятати, що:

- нарис має залишати в читача враження, ніби він особисто познайомився з людиною, ім'я якої йому давно відоме;
- персонаж нарису має бути присутнім з перших рядків тексту й не зникати з жодного абзацу. Розповідь може містити цитати, сценки з життя, влучні зауваження;
- автор нарису має відшукати ті риси, які максимально точно окреслюють персонажа.

309. Мозковий штурм. Чим нарис відрізняється від статті?

310. Працюйте в парах. Оберіть один для одного персонажа для нарису (рідного чи знайомого, відому особистість тощо). Розкажіть, як би ви почали свій нарис, на яких рисах людини зосередили б увагу. Доберіть заголовок.

311. I. Напишіть нарис про людину – видатного представника певної професії (відповідно до профілю вашого класу). Скористайтеся поданою нижче пам'яткою.

II. Проведіть у класі конкурс нарисів. Кращі роботи запропонуйте для публікації в місцевих газетах або випустіть стінну газету із цими нарисами.

Пам'ятка

Як писати нарис

1. Вдумайтеся в тему, обрану для нарису.
2. Визначте адресата й мету висловлювання.
3. Сформулюйте основну думку.
4. Зберіть і систематизуйте необхідну інформацію про героя нарису. Доберіть переконливі докази для своїх тверджень (прикладі із життя, висловлювання інших людей).
5. Продумайте композицію нарису (вступ, основну частину, закінчення). Придумайте назву.
6. Подбайте про мовленнєве оформлення: вживайте мовні засоби, характерні для публіцистичного стилю.
7. Напишіть текст на чернетці, відредагуйте його, а потім переписуйте у чистовик.

Урок 12. ДІЛОВІ ПАПЕРИ. ДОРУЧЕННЯ. ОФІЦІЙНИЙ ЛИСТ

Пригадайте

- Які особливості офіційно-ділового стилю?
- Які ви знаєте ділові папери?

312. Прочитайте зразок доручення. Поміркуйте, з якою метою складено цей документ. Укажіть його реквізити.

ДОРУЧЕННЯ

Я, учень 10-го класу Калинівської середньої школи № 2 Бондаренко Богдан Олексійович, доручаю учениці 10-го класу Коваль Юлії Вікторівні одержати в касі відділу освіти Калинівської районної державної адміністрації мою грошову винагороду в сумі 400 (чотириста) грн.

10 квітня 2010 р.

/Підпис/

Підпис Бондаренка Б. О. засвідчую

Директор школи

/Печатка/

/Підпис/

Особливості доручення

Доручення – це документ, який дає повноваження його пред'явникові на виконання будь-яких дій від імені окремої особи чи установи, підприємства тощо.

Установа чи особа, яка уклала доручення, може в будь-який час його скасувати, а особа, якій видано доручення, може в будь-який час відмовитися від нього.

Види доручень

Доручення бувають:

- особисті (надання повноважень одній особі іншій). Наприклад, право на одержання заробітної плати, поштового переказу тощо;
- офіційні (надання повноважень посадовій особі установою). Наприклад, право представляти підприємство в суді чи отримати товар.

Реквізити доручення

Реквізити особистого доручення:

- назва виду документа;
- текст доручення:
 - прізвище, ім'я, по батькові особи, яка видала доручення (довіритель);
 - прізвище, ім'я, по батькові особи, якій видане доручення (довірена особа);
 - що доручається;
- дата складання документа;
- підпис довірителя;
- засвідчення підпису довірителя установою, де працює (навчається) довіритель.

Зверніть увагу! Особисте доручення буде правомірним лише за умови, що підпис довірителя засвідчено службовою особою (підпис цієї особи і печатка установи). Доручення, у якому відсутня дата, не має юридичної сили.

313. Складіть документ, у якому ви: а) доручаєте комусь зі своїх родичів одержати вашу стипендію; б) доручаєте своєму товаришу отримати на складі спортивної школи форму для участі в змаганнях.

314. Прочитайте зразок офіційного листа, укажіть його реквізити. З якою метою складено цей документ?

ВИДАВНИЦТВО «РОСИЧІ»		
м. Вінниця, вул. Колоскова, 76		
Директорові книжкового магазину «Світ знань» Карпенко Л. М.		
29.05.2010 № 18		
Шановна Лідіє Михайлівно!		
На Ваше прохання надсилаємо плани-проспекти видавництва «Росичі» на друге півріччя 2010 року.		
Після детального ознайомлення з ними Ви можете замовити зазначені в планах-проспектах книги за ціною видавництва. Замовлені книги надсилаються післяоплатою.		
Сподіваємося на подальшу взаємовигідну співпрацю.		
<i>Додаток: на 10 арк.</i>		
З повагою		
Директор	/Підпис/	С. М. Борисевич

Примітка. Якщо лист складено не на бланку, його дата проставляється нижче підпису ліворуч.

Особливості листа

Офіційний лист – письмовий документ, який є засобом спілкування між установами (організаціями, підприємствами), а також між приватними особами й установами. Завдяки листуванню ведуть переговори про предмет виробничої зацікавленості, уточнюють певні питання, висувають претензії та вимоги, з'ясовують ділові стосунки, вносять пропозиції, повідомляють про певні заходи, висловлюють подяку тощо.

Текст офіційного листа має бути лаконічним, стримано емоційним.

Службове листування ведеться від імені установи, а не від імені посадової особи, яка підписала документ. У таких листах прийнято писати про себе й адресата в першій і другій особі множини («Надсилаємо для використання», «Просимо повідомити» тощо).

Види листів

Усі офіційні листи за функціональними ознаками умовно поділяють на:

- листи, що потребують відповіді (*листи-прохання, листи-звертання, листи-пропозиції, листи-запити, листи-вимоги*);

Реквізити листа

- листи, що не потребують відповіді (*листи-попередження, листи-нагадування, листи-підтвердження, листи-відмови, листи-повідомлення, інформаційні листи*).

Реквізити офіційного листа:

- найменування установи;
- адресат;
- дата, вихідний номер документа (якщо є);
- текст листа;
- відмітка про наявність додатка;
- підпис, ініціали, прізвище, посада особи, що підписала лист.

Структура тексту

Текст офіційного листа складається з таких **логічних елементів**: вступ, докази, висновок і заключення. Проте зовсім не обов'язково, щоб кожен лист будувався за такою схемою. Уміння написати службовий лист якраз і полягає в тому, щоб правильно визначити, які з перелічених елементів у даній ситуації необхідні, а від яких можна відмовитися.

Логічні елементи тексту листа

Елементи	Зміст елементів
Вступ	міститься виклад причин, які викликали появу листа; посилання на рішення органів вищого рівня або одержаний документ
Докази	викладається історія питання, наводяться факти, посилання на законодавство, робляться логічні висновки
Висновок	викладається суть питання, основна думка документа, прохання, пропозиція, згода, відмова та ін.
Заклучення	висловлюється очікуваний результат, готовність до подальшої співпраці

Пам'ятка

Поради щодо написання листів

- Варто використовувати ввічливі форми звертання (*шановний, високошановний, високоповажний, вельмишановний* тощо).
- Офіційні листи необхідно писати в доброзичливому, а не в наказовому тоні, не допускається виявлення роздратування, злої насмішки, грубощів тощо.
- Лист, адресований окремій людині, а не установі, краще закінчувати словами «*З повагою*», «*З пошаною*».
- Використовуйте короткі речення.
- По можливості уникайте складних речень.
- Використовуйте загальнозвживані й зрозумілі слова.
- По можливості уникайте деяких прикметників, без яких можна обійтися, слів та фраз, які повторюються.
- Перевіряйте значення слів, пунктуацію, орфографію, написання прізвищ, слів з великої літери, термінів, географічних назв тощо.

- Пам'ятайте, що адресат отримує не лише ваші листи, і тому пишіть не багатослівно, а лаконічно.
- Упевніться, що ви розташували всі питання в порядку їхньої значущості.

315. I. Напишіть офіційний лист. Скористайтеся поданою нижче довідкою.

II. Перечитайте ваш лист і подумайте: чи справді у вашому документі йдеться про те, що ви хотіли сказати? Чи можуть ваші ідеї й поняття бути розтлумачені інакше, ніж ви хотіли? Чи немає у документі граматичних помилок? Чи впевнені ви в тому, що всі використані вами слова мають саме ті значення, які ви в них вклали?

Довідка.

1. *Варіанти побудови початку тексту листа:* Враховуючи необхідність; Згідно з попередньою домовленістю; Враховуючи важке становище; У зв'язку з проведенням робіт; У відповідь на Ваше прохання.

2. *Варіанти формулювання інформативної частини:* Додатково повідомляємо; Крім того, потрібно додати; Отже, нам необхідно; Проте повинні зазначити; Ми із задоволенням ознайомилися зі змістом Вашого листа й хотіли повідомити деякі пропозиції; При цьому просимо врахувати, що.

3. *Варіанти закінчення тексту листа:* Дякуємо за допомогу; Хочемо ще раз висловити свою щирю вдячність; Сподіваємося, що наша пропозиція зацікавить Вас; Сподіваємося отримати Вашу відповідь найближчим часом; Ми будемо раді співпрацювати з Вами і чекаємо Вашої відповіді; Просимо Вас терміново повідомити; Просимо терміново вжити заходів; Вибачте за зайві клопоти; Просимо вибачення за те, що змушені турбувати Вас.

Зверніть увагу! Лист-відмову можна розпочати з констатації відмови, проте краще спочатку пояснити, чим вона зумовлена. Відмова не справляє різко негативного враження, якщо їй передуватиме переконаливе та логічне пояснення або ділова порада виходу з неприємної ситуації чи порада, до кого необхідно звернутися адресатові.

316. *Попрацюйте в парах.* Уявіть, що ви та ваш однокласник (однокласниця) працюєте керівниками установ. Розподіливши ролі, напишіть лист одного керівника іншому з проханням допомогти у вирішенні певного питання та лист-відповідь із запевненням допомоги чи обґрунтованою відмовою.

Урок 13. ВІТАЛЬНА ПРОМОВА. ВІТАЛЬНИЙ АДРЕС

317. I. Чи доводилося вам виголошувати вітальну промову? Розкажіть, кого і з якої нагоди ви вітали, про що йшлося у привітанні. Чи задоволені ви своїм виступом?
II. Прочитайте вітальну промову Президента Національної академії наук України, академіка Бориса Євгеновича Патона на урочистому відкритті Всеукраїнського фестивалю науки (16–19 травня 2007 р.).

Шановні учасники урочистого зібрання, колеги, поважні гості!

Сердечно вітаю всіх вас з відкриттям першого Всеукраїнського фестивалю науки.

Започаткування Фестивалю науки в Україні, безумовно, сприятиме популяризації досягнень вітчизняної науки, посиленню її зв'язків з ви-

робництвом, зростанню інновацій в економіці, інших сферах суспільної діяльності.

Наука сьогодні – рушійна сила прогресу людства. Результати новітніх досліджень учених кардинально впливають на розвиток промисловості і енергетики, транспорту і зв'язку, медицини і сільського господарства. Вони крок за кроком роблять наше життя досконалішим і комфортнішим. За всіма науковими новаціями і технологічними розробками, які з часом стають невід'ємною частиною нашої роботи і побуту, криється титанічна праця вчених, інженерів і виробничників.

Завдяки невтомній творчій діяльності вчених Національної академії, галузевих академій наук, вищих навчальних закладів наша держава зберегла свій науковий потенціал і посідає

гідне місце у світовому науковому співтоваристві. Наука в Україні охоплює практично всі напрями сучасних знань у природничих, технічних і соціогуманітарних науках. Широке міжнародне визнання мають роботи наших математиків. Фундаментальні результати отримано в галузі інформатики, зокрема в теорії побудови нових інтелектуальних інформаційних технологій і систем, у розробці принципів розумної поведінки кібернетичних пристроїв, у створенні складних людино-машинних комплексів. Наукові дослідження українських учених з фізики наднизьких температур, зокрема з ядерного магнетизму, кінетики квантових ефектів, електронних систем, що локалізовані наддрідким гелієм, в останні роки певною мірою визначають світовий рівень досліджень у цій галузі. Помітно розширилися дослідження з нанофізики та наноелектроніки. Підтримується високий рівень досліджень у багатьох напрямках матеріалознавства. Світовий пріоритет набули дослідження вітчизняних науковців у галузі молекулярної фізіології, а також кріобіології та кріомедицини...

Шановні колеги! Наше сьогоднішнє свято пов'язано насамперед із взаємовідносинами науки і суспільства, формуванням наукового світогляду громадян. Демонструючи суспільству наукові досягнення і перспективи подальшого розвитку творчого пошуку, ми, безумовно, чекаємо і зворотного зв'язку, особливо з боку допитливої молоді, яка завтра прийде в науку і продовжить подвижницький шлях учених старших поколінь.

Саме тому Національна академія наук разом з Міністерством освіти і науки ініціювала, починаючи з поточного року, регулярне проведення Всеукраїнських фестивалів науки, яке було підтримано Урядом нашої держави. Нам дуже приємно, що цей Фестиваль щороку співпадатиме з професійним святом працівників наукової сфери – Днем науки, встановленим Указом Президента України.

Б. Патон

Дозвольте відкрити перший Всеукраїнський фестиваль науки і побажати всім учасникам приємного спілкування із світом сучасних і майбутніх знань, а молодим дослідникам знайти своє місце в науці.

Дякую за увагу.

III. Проаналізуйте промову за такими показниками: 1. На які частини можна умовно поділити промову? 2. Як доповідач звертається до присутніх? 3. Як оцінено роль Фестивалю науки? 4. Що сказано про роль науки в суспільстві? 5. Про які досягнення вітчизняних науковців ідеться? 6. Якими побажаннями завершується промова?

Вітальна промова

Одним з видів публічного мовлення є **вітальна промова**. У **вітальній промові** слід дотримуватися класичних правил публічного мовлення. При цьому не варто вдаватися до критики або констатації негативних моментів.

Пам'ятка

Правила святкової промови

- Відчувати емоційний підйом, радість, натхнення. Позитивними сигналами є усмішка, контакт очей, відкриті жести, пряма постава, помірна жестикуляція, відсутність жестів-паразитів, трохи гучніший голос, трохи швидший темп мови та ін. Пам'ятайте: позитивні емоції так легко передаються.

- Мати охайний вигляд. Пам'ятайте: святковий акцент у зовнішності необхідний.

- Говорити стисло й змістовно. Місткість досягається за рахунок використання метафор, цитат, прикладів, прислів'їв, приказок. Пам'ятайте: стислість – сестра таланту і... вияв поваги до аудиторії.

318. Мікрофон. Про що, на вашу думку, слід обов'язково сказати у привітанні з нагоди дня народження людини?

319. Підготуйте вітальну промову з нагоди (на вибір): а) дня народження когось із рідних, товаришів, знайомих; б) професійного свята; в) ювілею навчального закладу; г) перемоги в конкурсі чи змаганнях; г) закінчення навчального закладу; д) відкриття нового стадіону чи парку у вашому населеному пункті. Потренуйтеся вдома виголошувати вітальну промову.

Вітальний адрес

Вітальний адрес – це письмове привітання з нагоди ювілею особи, знаменної дати з дня заснування установи тощо.

У вітальному адресі, як правило, зазначаються результати й заслуги певної діяльності. Мета цього документа – оцінити й підкреслити здобутки людини, установи чи громади.

Зверніть увагу! Потрібно розрізняти пароніми *адрес* і *адреса*. *Адреса* – місце мешкання людини чи місце знаходження установи; *адрес* – письмове привітання особи, установи.

320. Прочитайте вітальні адреси. Укажіть їхніх адресатів. Розкажіть, з якої нагоди написано ці привітання та про що в них ідеться.

Вітальний адрес з нагоди Дня міста Умані

Шановні уманчани!

Ваше місто завжди цікавило відомих людей, свого часу його відвідували Богдан Хмельницький, Тарас Шевченко, Іван Котляревський, Олександр Пушкін, Василь Симоненко, Надія Суровцева та багато інших визначних світових талантів. Кожен із гостей міста насамперед прагне відвідати національну перлину садово-паркового мистецтва «Софіївку», визнану одним із Семи чудес України.

Умані судилося стати й центром паломництва брацлавських хасидів, які щороку відвідують могилу свого духовного наставника цадика Нахмана.

Ваш край дав Батьківщині визначних полководців – двічі Героя Радянського Союзу Івана Черняхівського та Героя Радянського Союзу Кузьму Дерев'янка, який за дорученням уряду підписав акт беззастережної капітуляції Японії, поставивши остаточну крапку в Другій світовій війні.

Сердечно вітаємо з Днем міста працівників усіх промислових підприємств Умані, а також підприємців, освітян, медиків, працівників закладів культури та спорту.

Особливої відзнаки заслуговує сьогодні уманська студентська та учнівська молодь, яка завжди бере найактивнішу участь у житті територіальної громади, любить і пишається своїм містом.

Зичимо всім уманчанам міцного козацького здоров'я, здійснення всіх крилатих задумів, нових успіхів, досягнень і звершень у розбудові незалежної України. Добробуту, радості й піднесеного настрою! Хай множиться щастям кожен новий день і все ваше життя!

З повагою

Голова Черкаської обласної ради

Володимир Гресь

Вітальний адрес з нагоди ювілею

Вельмишановний Миколо Івановичу!

Прийміть наші найциріші вітання з нагоди Вашого 50-річного ювілею. Раді висловити Вам сердечну вдячність за співпрацю протягом 20 років. Горді за Ваші наукові успіхи.

Знаємо Вас як талановитого вченого, ерудованого, інтелігентного співрозмовника й мудрого керівника.

Зичимо доброго здоров'я, творчого натхнення, віку довгого й великої радості в дружньому родинному колі.

Щиро Ваші колеги

321. I. Складіть і запишіть вітальний адрес з нагоди ювілею якоїсь людини, організації чи населеного пункту. Продумайте оформлення адреса.

II. За бажанням проведіть у класі конкурс вітальних адресів, під час якого оцініть як зміст документа, так і його оформлення.

Урок 14. ПЕРЕКЛАД ТЕКСТІВ

322. I. Прочитайте виразно текст. Визначте його стиль і тип мовлення, тему та мікротеми. До якого жанру він належить?

Синее влажное утро с трудом пробивалось сквозь **осенний туман**. Жёлтые дубовые заросли стояли в росе. Малышкин шёл рядом и почти не смотрел по сторонам – он не спускал с меня глаз. Он заставлял меня смотреть то на **море**, сизой тучей лежавшее внизу у **наших ног**, то на последний **жёлтый** цветок, выросший на каменистой **дороге**, то на далёкий водопад, казавшийся издали прядью белых нитей, брошенных на отвесные скалы.

Он следил за выражением моего лица и вдруг засмеялся: он был рад, что ему удалось ещё одному человеку показать этот утренний мир. В эту минуту он был проводником по прекрасному, он приобцал меня к этой приморской осени и был **счастлив**, что ещё одному человеку он **смог** передать хотя бы частицу тех чистых и ясных представлений, какими он жил в те дни (*К. Паустовский*).

II. Перекладіть і запишіть текст українською мовою, добираючи відповідні до теми й мети висловлювання мовні засоби.

III. Зіставте вимову й написання виділених слів в обох мовах.

 323. Перекладіть українською мовою. Порівняйте вживання та написання прийменників в українській та російській мовах. За потреби скористайтеся російсько-українським словником.

Сказать в двух словах, с глазу на глаз, прийти по вкусу, смотря по погоде, в его пользу, вокруг города, посредством суффиксов, сверх всякого ожидания, при жизни, из-за неосторожности, согласно приказу, знать по газетам, дом в два этажа, при помощи скальпеля, принимать близко к сердцу, в случае засухи, принять во внимание, на протяжении двух дней, несмотря на болезнь, благодаря заботам, в течение жизни, согласно правилу.

324. I. Прослушайте текст з голосу вчителя або однокласника. Виконайте синхронний переклад тексту.

1. Дельфины ведут себя на морях, как настоящая спасательная команда, помогая людям, попавшим в беду. Более того, зарегистрированы десятки случаев, когда больные и раненые дельфины сами приплывали к людям за помощью или звали на выручку к запутавшемуся в сетях детёнышу.

Что же побуждает дельфинов спасти тонущих людей, выталкивая их из воды? Оказывается, что это связано с присущим им врождённым рефлексом выталкивания сородичей на воздух. Дыхание у дельфинов может осуществляться только при выныривании. Если же ослабевший дельфин или новорождённый детёныш не в состоянии подняться наверх

Порівняйте!

Українською мовою	Російською мовою
Час (невизначена кількість)	Час (60 хв)
Неділя (один з днів тижня)	Неделя (7 днів тижня)
Луна (відлуння)	Луна (місяць)
Річ (предмет)	Речь (промова)
Трус (обшук)	Трус (боягуз)
Злодій (той, що краде)	Злодей (лиходій)

и выставить голову из воды, то на помощь ему по издаваемым сигналам бедствия придут другие дельфины и вытолкнут его из воды. Рефлекс выталкивания проявляется у дельфинов и при виде молчащего или даже мёртвого сородича. Этим и объясняется выталкивание из воды тонущих людей (*И. Заянчковский*).

2. Мы ходим по земле, но часто ли нам приходит в голову желание нагнуться и тщательно рассмотреть всё, что находится у нас под ногами? А если бы мы нагнулись и начали рассматривать её, то на каждой пяди нашли бы много любопытных вещей.

Разве не интересен сухой мох, рассыпающийся из своих кувшинчиков изумрудную пыльцу, или цветок подорожника, похожий на сиреневый солдатский султан? Или обломок перламутровой ракушки – такой крошечный, что из него нельзя сделать даже карманное зеркальце для куклы, но достаточно большой, чтобы бесконечно переливаться и блеснуть таким же множеством неярких красок, каким горит на утренней заре небо над Балтикой.

Обо всём этом можно писать сказки – такие сказки, что люди будут только качать головами от удивления, говоря друг другу: «Откуда только взялся такой благословенный дар у этого долговязого сына башмачника из Одензы? Должно быть, он всё-таки колдун» (*К. Паустовский*).

3. До наших дней сохранился замок Монте-Кристо, как писали современники, – одно из самых прелестных безумств, которые когда-либо делал Дюма. На участке, поросшем лесом, Дюма приказал возвести замок, разбить парк с романтическими лужайками, водопадами и подъёмными мостами.

Давно осыпалась позолота с вензеля «А. Д.» на чугунной решётке ворот «Монте-Кристо». Но ежегодно безвестные почитатели Александра Дюма приезжают и будут приезжать сюда до всех концов света.

В Марселе одна из улиц в квартале, раскинувшемся по склону холма, который высится над главной улицей Канебьер, носит имя графа Монте-Кристо, другая – аббата Фарина, третья – Эдмона Дантеса. Многие марсельцы и по сей день искренне верят, что всё, о чём написал Дюма в своём романе, случилось на самом деле. Этой верой ловко пользуются лодочники и расторопные гиды, предлагающие посетить замок Иф. Повсюду – на площадке внутри Форта, в казематах – толпы туристов. С любопытством они останавливаются перед табличками на дверях камер, гласящих, что здесь содержались некие Эдмон Дантес – в будущем граф Монте-Кристо – и обладатель несметных сокровищ аббат Фарин. Так писательский вымысел, согласно которому несчастный юноша оказался похороненным в этой страшной тюрьме на многие годы, в наши дни обрёл жизненное подтверждение (*Р. Билоусов*).

Замок Монте-Кристо

II. Перевірте за допомогою словника правильність перекладу слів та словосполучень, які викликали у вас труднощі.

Урок 15. ВІДПОВІДЬ НА ЕКЗАМЕНІ

325. Прочитайте уривки учнівських відповідей на екзамені. Які недоліки ви помітили? Відредагуйте усно ці висловлювання.

1. Риби мають обтічну форму тіла. Є плавальний міхур. Отже, риби – водяні хребетні тварини, які мають характерні особливості. Органами дихання риб є зябра. Вони бувають прісноводні й морські.

2. Речення бувають прості. Вони можуть бути односкладними і двоскладними. А це є складні речення. В односкладному реченні є лише один головний член речення. Якщо ж у реченні є два головних члени, то це речення буде двоскладним.

Особливості відповіді

Відповідь на екзамені – це цілісне зв'язне монологічне висловлювання в науковому стилі, для якого характерні композиційна завершеність, чітка послідовність у викладі матеріалу.

Як і будь-яке висловлювання, відповідь на екзамені має вступ, основну і заключну частини.

Відповідаючи на екзамені, слід дотримуватися нешвидкого темпу вимови, чітко ділити матеріал на частини, робити паузи, правильний логічний наголос.

Зверніть увагу! Невміння побудувати зв'язну відповідь часто призводить до зниження оцінки за знання матеріалу.

326. I. Складіть план усної відповіді на екзамені на одну з тем: «Кайдашева сім'я» – соціально-побутова повість-хроніка», «Правопис апострофа», «Політичний портрет П. Скоропадського», «Механічний рух та його види», «Числові функції», «Демографічні процеси і демографічна політика». За планом підготуйте відповідь. За потреби скористайтеся поданими нижче довідкою та пам'яткою.

II. **Попрацюйте в парах.** Вислухайте відповідь однокласника (однокласниці). Виділіть у цьому висловлюванні ті сторони, які дадуть змогу одержати на екзамені високий бал.

Довідка. Слова і словосполучення, за допомогою яких можна перейти від теоретичного матеріалу до прикладів та їхніх пояснень: *наприклад, прикладом може служити, крім того, таким чином, отже, поряд з тим, по-перше, по-друге* та ін.

Пам'ятка

Вимоги до відповіді на екзамені

- Наявність початкової фрази, яка організовуватиме загальне висловлювання.
- Зв'язок між частинами висловлювання.
- Чітка послідовність у викладі матеріалу.
- Правильне використання засобів вираження зіставних, причинно-наслідкових та інших відношень.
- Композиційна завершеність відповіді.
- Наявність прикладів, пояснень.
- Дотримання наукового стилю мовлення.
- Правильність мовлення.

ДОДАТКИ

Додаток 1

УЗАГАЛЬНЮВАЛЬНІ ТАБЛИЦІ ФОНЕТИКА. ОРФОЕПІЯ. ОРФОГРАФІЯ

Звуки		
Голосні	Приголосні	
	Тверді	М'які
[a], [o], [y], [e], [и], [і]	[б], [п], [в], [м], [ф], [ж], [ч], [ш], [дж], [г], [г'], [к], [х], [д], [т], [з], [с], [ц], [дз], [л], [н], [р]	[й], [д'], [т'], [з'], [с'], [ц'], [дз'], [л'], [н'], [р']

Напівном'якшені звуки (відтінки твердих приголосних)

[б'], [п'], [в'], [м'], [ф'], [ж'], [ч'], [ш'], [дж'], [г'], [г'], [к'], [х']

Дзвінки/глухі приголосні

Дзвінки	[б]	[д]	[д']	[з]	[з']	[дз]	[дз']	[ж]	[дж]	[г]	[г']	-
Глухі	[п]	[т]	[т']	[с]	[с']	[ц]	[ц']	[ш]	[ч]	[к]	[х]	[ф]

Співвідношення деяких звуків і букв

- Буква «м'який знак» звука не позначає, а використовується для позначення м'якості приголосних на письмі: *день* – [ден'].
- Звук [дж] позначається двома буквами *д* і *ж*; [дз] – буквами *д* і *з*; [дз'] – буквами *д*, *з*, *ь*. Сполучення букв *дж* і *дз* позначають два окремі звуки [д] і [ж] та [д] і [з] тільки тоді, коли префікс слова закінчується на *д*, а корінь починається на *ж* або *з*.
- Буква *щ* завжди позначає два звуки – [ш] і [ч]: *щука* – [шч'ука].
- Буква *ї* завжди позначає два звуки – [й] та [і]: *їсти* – [йісти].
- Букви *я*, *ю*, *є* можуть позначати два звуки ([йа], [йю], [йе]) або один ([а], [у], [е]) та м'якість попереднього приголосного

Звукове значення букв *я*, *ю*, *є*

Позначають два звуки:	Позначають один звук і м'якість попереднього приголосного
<ul style="list-style-type: none"> • на початку слова: <i>яма</i> [й'ама]; • після голосного: <i>моя</i> [мой'а]; • після апострофа: <i>м'яч</i> [м'йач]; • після м'якого знака: <i>мільярд</i> [м'іл'й'ард]; • у деяких словах після [й]: <i>фойє</i> [фой'йє] 	<ul style="list-style-type: none"> • безпосередньо після приголосного: <i>няня</i> – [н'ан'а]

Фонетична транскрипція

- **Завжди береться у квадратні дужки:** *ключ* – [к'л'уч].
- Кожен звук передається окремим знаком.
- Позначається наголос, якщо у слові два і більше складів.
- Не використовуються великі букви.
- Не використовуються букви *я, ю, є, ї, щ*.
- Знак / позначає м'якість приголосних, знак ' – пом'якшені відтинки приголосних; знак : – подвоєння приголосних; [e^h], [i^h], [o^h] – нечіткий голосний.
- На позначення короткої паузи в реченні ставиться похила вертикальна риска (/), на позначення кінця речення або тривалої паузи (на місці частин складного речення) ставляться дві похилі вертикальні риски (//)

Написання ненаголошених голосних [е], [и], [о]

Ненаголошені [е], [и], [о], що перевіряються наголосом

У складах з наголошеним голосним пишеться та сама буква, що й під наголосом	<i>степовий</i> , бо <i>степ</i> ; <i>голубка</i> , бо <i>голуб</i>
---	--

Ненаголошені [е], [и], [о], що НЕ перевіряються наголосом

Пишемо <i>e</i> , якщо при змінюванні слова сумнівний звук випадає або чергується з [і]	<i>вітер</i> – <i>вітру</i> , <i>каменя</i> – <i>камінь</i> . АЛЕ: <i>згинати</i> , <i>починати</i> , <i>проривати</i>
---	--

Пишемо <i>e</i> в кореневих буквосполученнях <i>-ере-, -еле-</i>	<i>берег</i> , <i>пелена</i>
--	------------------------------

Пишемо <i>и</i> в кореневих буквосполученнях <i>-ри-, -ли-</i>	<i>тривога</i> , <i>глитати</i>
--	---------------------------------

Пишемо <i>o</i> , якщо при змінюванні в наступному складі немає наголошеного [у] чи [і]	<i>поріг</i> – <i>порога</i>
---	------------------------------

Увага! У деяких словах (переважно іношомовних) написання ненаголошеного голосного не перевіряється: *левада*, *бензин*, *кишеня*, *пиріг*

Спрощення груп приголосних

Спрощення відбувається

Спрощення НЕ відбувається

У групах приголосних *-ждн-, -здж-, -стн-, -стл-* випадають літери *д, т*: *тиждень* – *тижневий*, *щастя* – *щасливий*

У словах *зап'ястний*, *кістлявий*, *пестливий*, *хвастливий*, *хвастнути*, *хворостняк*, *шістнадцять*

Примітка. У прикметниках, утворених від іменників іношомовного походження з кінцевим *-ст*, літера *т* у групі приголосних *-стн-* зберігається, хоч відповідний звук і не вимовляється: *компост* – *компостний*, *контраст* – *контрастний*

Написання м'якого знака

ь пишемо

ь НЕ пишемо:

після букв на позначення м'яких приголосних
[л'], [т'], [з'], [с'], [ц'], [л'], [н'], [дз']
у таких випадках:

після букв на позначення губних і шиплячих: *дріб*, *доц*

у кінці слова та складу: *вісь*, *дядько*

Написання м'якого знака	
ь пишемо:	ь НЕ пишемо:
у середині складу перед <i>о</i> : <i>трьох, сьомий</i>	після <i>р</i> у кінці складу і слова: <i>Харків, чотирма</i> . Виняток: <i>Герький</i>
у словах на <i>-зький (-ський, -цький), -зькість (-ськість, -цькість), -зько (-сько, -цько), -зькому (-ському, -цькому), -зьки (-ськи, -цьки)</i> : <i>близький, близько</i> . Виняток: <i>баскій, боязкій, в'язкій, дерзкій, різкій, жаскій, ковзкій, пласкій, порській</i>	після <i>н</i> перед буквами на позначення шиплячих та перед суфіксами <i>-ств(о), -ськ(ий)</i> : <i>тонший</i> . Виняток: <i>доньчин, неньчин, няньчин, бриньчати</i>
у словах на <i>-енько, -енька, -онько, -онька, -енький, -есенький, -ісінський, -юсінський</i> : <i>солоденько</i>	між буквами на позначення подовжених м'яких приголосних: <i>лю, життя</i>
у буквосполученнях <i>-льк-, -льч-, -ньц-,</i> якщо вони походять від буквосполучень <i>-льк-, -ньк-: скриньці, бо скринька</i>	після букв на позначення приголосних, крім [л], якщо за ними йдуть букви на позначення м'яких або пом'якшених приголосних: <i>користю, АЛЕ: різьбар, тьмянний</i>
після букви на позначення [л'] перед наступним приголосним: <i>читальня, стільчик</i>	після <i>д, т, н</i> перед суфіксом <i>-ченк(о), -чук, -чишин</i> : <i>Радчук, безбатченко</i>
	у сполученнях <i>-лч-, -лц-, -нч-, -нц-, -сц-, -сч-,</i> які утворилися від <i>-лк-, -нк-, -ск-: рибалці, бо рибалка</i>

Написання апострофа перед буквами <i>я, ю, є, ї</i>	
Апостроф пишемо:	Апостроф НЕ пишемо:
після букв <i>б, п, в, м, ф</i> , якщо перед ними в корені слів не стоїть буква на позначення приголосного, крім <i>р</i> : <i>п'ять, рум'яний</i>	після букв <i>б, п, в, м, ф</i> , якщо перед ними в корені є буква на позначення приголосного, крім <i>р</i> : <i>свято, цвях</i> . АЛЕ: <i>торф'яний</i>
після букви <i>р</i> , що позначає твердий звук (у вимові чується <i>й</i>): <i>бур'ян, пір'я</i>	після букви <i>р</i> , що разом із <i>я, ю, є</i> позначає м'який звук [р'] (у вимові не чується <i>й</i>): <i>буряк, кряк</i>
після префіксів, що закінчуються твердим приголосним: <i>без'язикий, від'їзд</i>	
після першої частини складних слів, що закінчується на твердий приголосний: <i>дит'ясла, пан'європейський, пів'яблука</i> . АЛЕ: <i>пів-Європи</i> (власна назва)	
у слові <i>Лук'ян</i> та похідних від нього: <i>Лук'яненко, Лук'янівка, Лук'янець</i> тощо	

Збіг приголосних	
Умови	Приклади
якщо корінь починається тим самим звуком, на який закінчується префікс	<i>відділити</i>
якщо корінь чи основа слова закінчується тим самим звуком, яким починається суфікс	<i>щоденний, розпрісся</i>
якщо перша частина складноскороченого слова закінчується тим самим звуком, яким починається друга	<i>військокомат</i>
у наголошених прикметникових суфіксах <i>-енн(ий)</i> , <i>-анн(ий)</i> , що вказують на вищий ступінь вияву ознаки або можливість чи неможливість дії	<i>здоров'єнний, нездійсненний</i>
у прикметниках на <i>-енн(ий)</i> старослов'янського походження	<i>огненний, священний</i>

Подовження приголосних [д'], [т'], [з'], [с'], [ц'], [л'], [н'], [ж'], [ч'], [ш'] між голосними	
Умови	Приклади
в іменниках середнього роду на <i>-я</i> (крім тих, що означають назви малих за віком тварин: <i>гусеня, каченя</i>)	<i>знання, зілля</i>
у деяких іменниках чоловічого і жіночого роду на <i>-я</i>	<i>суддя, Ілля, стаття.</i> Виняток: <i>статей</i>
перед <i>я, ю</i> в деяких прислівниках	<i>зрання, спросоння, навмання, попідвіконню, попідтинню</i>
в іменниках жіночого роду III відміни орудного відмінка однини перед кінцевим <i>-ю</i>	<i>річчю, сіллю</i>
у формах дієслова <i>лити</i>	<i>ляю, зілляти</i>
НЕ подовжуються приголосні в словах <i>кутя, попадя, свиня, третя, третє</i>	

БУДОВА СЛОВА. СЛОВОТВІР. ОРФОГРАФІЯ

Зміни приголосних перед суфіксами <i>-ськ(ий)</i> , <i>-ств(о)</i>	
г, ж, з + <i>-ськ-, -ств-</i> → <i>-зьк-, -зтв-</i>	<i>Рига – ризький, Париж – паризький, боягуз – боягузтво</i>
к, ч, ц + <i>-ськ-, -ств-</i> → <i>-цьк-, -цтв-</i>	<i>козак – козацький, козацтво, ткач – ткацький</i>
х, ш, с + <i>-ськ-, -ств-</i> → <i>-ськ-, -ств-</i>	<i>птах – птаство, товариш – товариський, товариство</i>
Виняток: <i>казахський, баскський, мексський, тюркський, цюрихський</i>	

Правопис літер <i>и, е</i> в суфіксах іменників	
Пишемо <i>и</i> в суфіксах:	Пишемо <i>е</i> в суфіксах:
<p>-ичок, -ичк у словах, що походять від слів із суфіксами <i>-ик, -иц</i>: <i>вогничок, кошичок</i></p>	<p>-ечок (-єчок), -ечк (-єчк) у словах із зменшено-пестливим значенням: <i>вершечок, віконечко, краєчок</i></p>
<p>-ив(о) для вираження збірних понять, які означають матеріал або продукт праці: <i>печиво, морозиво</i></p>	<p>-ев(о) у слові <i>марєво</i></p>
<p>-ик, -ник, -чик, -щик у словах <i>братик, вузлик, працівник, хлопчик</i></p>	<p>-ен в іменниках середнього роду, що означають живі істоти: <i>вовчєня, гусєня</i></p>
<p>-иськ(о), -ищ(є) в іменниках із переважно емоційно-негативним відтінком у значенні: <i>хлопчисько, бабище</i></p>	
<p>-ир, -ист, -изм у словах іншомовного походження після <i>д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р</i>: <i>бригадир, командир, бандурист</i></p>	
<p>-ин у присвійних прикметниках, утворених від іменників І відміни, після приголосних (крім <i>й</i>): <i>Галин, тітчин</i></p>	

Суфікси <i>-ев (-єв), -ов</i> у прикметниках		
Пишемо <i>-ев</i> :	Пишемо <i>-єв</i> :	Пишемо <i>-ов</i> :
у прикметниках, які мають перед цим суфіксом м'який або шиплячий приголосний і в яких наголос падає переважно на основу слова: <i>грушевий, овочєвий</i>	у прикметниках, у яких перед суфіксом виступають букви на позначення м'яких [н'], [т'], [й]: <i>суттєвий, життєвий</i>	а) у прикметниках, які мають перед цим суфіксом твердий приголосний: <i>вітровий, казковий</i> ; б) у прикметниках, які мають перед цим суфіксом шиплячий або м'який приголосний, причому наголос падає на закінчення: <i>дощовий, речовий</i>

Уживання префіксів <i>з(-), роз-, без-</i>	
Умови	Приклади
Перед буквами <i>к, л, т, ф, х</i> префікс <i>з-</i> відповідно до вимови позначається буквою <i>с</i> . Перед усіма іншими приголосними вживається префікс <i>з-</i>	<i>сказати, сфотографувати, зсадити, зшити</i>
Префікси <i>роз-, без-</i> завжди пишемо з буквою <i>з</i>	<i>розказати, безпечний</i>
Увага! В українській мові префіксів <i>рос-</i> і <i>бес-</i> немає	

Уживання префіксів <i>пре-, при-, прі-</i>		
Пишемо <i>пре-</i> :	Пишемо <i>при-</i> :	Пишемо <i>прі-</i> :
у прикметниках і прислівниках для вираження найвищого ступеня ознаки: <i>премудрий, преподано</i>	переважно в дієсловах, що означають наближення, приєднання до чогось, неповноту дії чи ознаки: <i>приїхати, присісти</i> . А також у похідних від них: <i>прибуття, приклеєний</i>	у словах <i>прізвище, прізвисько, прірава</i>
у словах <i>презирство, презирливий, преподобний, престол, преосвященний</i>	у прикметниках та іменниках, що означають знаходження біля чогось: <i>прикордонний, пригірок</i>	

Правопис складних слів	
Пишемо разом:	Пишемо через дефіс:
слова, утворені від підрядних словосполучень (у яких від одного до іншого слова можна поставити питання): <i>новобудова, східнослов'янський</i>	слова, утворені від сурядних словосполучень (у яких усі слова рівноправні): <i>українсько-англійський</i>
слова з першими частинами <i>авіа-, авто-, агро-, водо-, кіно-, макро-, мікро-, супер-, теле-, фото-</i> і под.: <i>кіномистецтво</i>	слова з першою частиною <i>віце-, екс-, лейб-, максі-, міні-, обер-, воєнно-, військово-</i> : <i>міні-футбол</i> . Вияток: <i>військовополонений</i>
прикметники <i>глухонімий, хитромудрий, зловорожий</i>	прикметники, які означають відтінки кольору: <i>темно-зелений</i> . Вияток: <i>жовтогарячий, червоногарячий</i>
	слова, утворені поєднанням тих самих слів, синонімічних слів, антонімічних слів, близьких за значенням слів, слів з тим самим коренем: <i>білий-білий, тишком-нишком, більш-менш, батько-мати, великий-превеликий</i> . АЛЕ: <i>кінець кінцем, чин чином, сама самотою</i>
	слова, у яких перше слово підкреслює певну прикмету чи особливість предмета, явища, названого другим словом: <i>свят-вечір, стоп-кран, яхт-клуб</i>

ЛЕКСИКОЛОГІЯ

Антоніми – протилежні за значенням слова	<i>веселий – сумний</i>
Синоніми – близькі за значенням слова	<i>сміливий – мужній – хоробрий</i>
Омоніми – слова, однакові у вимові, але різні за значенням	<i>коса (зачіска) – коса (мілина в морі)</i>

Лексика за ступенем уживаності		
Активна	Пасивна	
	Застарілі слова	
	Архаїзми	Історизми
		Неологізми

МОРФОЛОГІЯ. ОРФОГРАФІЯ

ЧАСТИНИ МОВИ					
Назва частини мови	Лексичне значення	Морфологічні ознаки	Синтаксична роль	Питання	
Самостійні	Іменник	означає предмет	має рід, змінюється за числами, відмінками	будь-який член речення	хто? що?
	Прикметник	означає ознаку предмета	змінюється за родами, числами, відмінками	означення, присудок	який? чий?
	Числівник	означає кількість і порядок предметів при лічбі	змінюється за відмінками, деякі за числами та родами	будь-який член речення	скільки? котрий?
	Займенник	вказує на предмет, ознаку, кількість, але не називає їх	змінюється за відмінками, деякі за особами, числами, родами	підмет, додаток, означення	хто? що? який? чий? скільки?
	Дієслово	означає дію предмета	змінюється за часами, числами, особами або родами	будь-який член речення	що робить? що зробить?
	Прислівник	означає ознаку дії, ознаку предмета, ознаку ознаки	не змінюється	обставина, означення, присудок	як? де? коли? та ін.
Службові	Прийменник				
	Сполучник	не мають	не змінюються	не є членами речення	не відповідають
	Частка				
Вигук	виражає почуття, емоції, волевиявлення, але не називає їх	не змінюється	може бути членом речення, якщо вживається у значенні самостійного слова	не відповідає	

Закінчення іменників II відміни в родовому відмінку однини

-а(-я)	-у(-ю)
Іменники чоловічого роду, які означають: а) назви істот: <i>лікаря, товариша</i> ; б) назви чітко окреслених конкретних предметів: <i>ножа, воза, молотка</i> ; в) назви мір довжини, ваги, часу, грошей, місяців, днів тижня: <i>кілограма, вівторка</i> ;	Іменники чоловічого роду, які означають: а) назви речовин, матеріалів: <i>меду, піску</i> ; б) назви нечітко окреслених предметів і понять: <i>космосу, вальсу, світу</i> ; в) назви відчуттів: <i>болю, страху</i> ;

Закінчення іменників II відміни в родовому відмінку однини	
-а(-я)	-у(-ю)
г) назви населених пунктів: <i>Кисва</i> (АЛЕ: <i>Кривого Рогу</i> – складна назва); г) географічні назви з наголосом на закінченні: <i>Дніпра, Дністра</i> ; д) наукові терміни: <i>атома, радіуса</i> (АЛЕ: <i>роду, сюжету, роману</i>)	г) назви явищ природи: <i>вітру, морозу</i> ; г) назви установ і організацій: <i>інституту, заводу</i> ; д) географічні назви, у яких наголос не падає на закінчення: <i>Кавказу, Бугу, Криму</i>
Увага! Деякі іменники чоловічого роду в родовому відмінку однини можуть мати паралельні закінчення. Це залежить від наголосу або від значення іменника. Наприклад: <i>дворá</i> – <i>двору</i> , <i>листопада</i> (назва місяця) і <i>листопаду</i> (падолист)	

Творення імен по батькові	
Чоловічі імена по батькові	Жіночі імена по батькові
За допомогою суфікса -ович : <i>Олегович, Анатолійович</i> . Запам'ятайте: <i>Іллч, Якович, Лукич, Кузьмич</i> (і <i>Кузьмович</i>), <i>Савич</i> (і <i>Савович</i>), <i>Хомич</i> (і <i>Хомович</i>)	За допомогою суфікса -івна (-ївна) : <i>Олегівна, Анатоліївна</i>

Творення ступенів порівняння прикметників			
Вищий ступінь		Найвищий ступінь	
Проста форма	Складена форма	Проста форма	Складена форма
За допомогою суфіксів -іш-, -ш- : <i>добріший</i>	За допомогою слів більш, менш , які додаються до звичайної форми прикметника: <i>більш добрий</i>	За допомогою префікса най- , який додається до простої форми прикметника вищого ступеня: <i>найдобріший</i>	За допомогою слів найбільш, найменш , які додаються до звичайної форми прикметника: <i>найбільш добрий</i>

Відмінювання числівників				
Відмінок	Відмінкові форми			
Н.	один	два	п'ять	сорок
Р.	одного	двох	п'яти, п'ятьох	сорока
Д.	одному	двом	п'яти, п'ятьом	сорока
З.	як Н. або Р.	як Н. або Р.	п'ять, п'ятьох	сорок
Ор.	одним	двома	п'ятьма, п'ятьома	сорока
М.	(на) одному, (на) однім	(на) двох	(на) п'яти, (на) п'ятьох	(на) сорока

Відмінювання числівників		
Відмінок	Відмінкові форми	
Н.	шістдесят	шістсот
Р.	шістдесяти, шістдесятьох	шестисот, шістьохсот
Д.	шістдесяти, шістдесятьом	шестистам, шістьомстам
З.	шістдесят, шістдесятьох	шістсот
Ор.	шістдесятьма, шістдесятьома	шістьмастами, шістьомастами
М.	(на) шістдесяти, шістдесятьох	(на) шестистах, шістьохстах

Займенники		
Розряд	Лексичне значення	Приклади
Особові	вказують на істоти, предмети, явища і поняття	<i>я, ти, він, вона, ми, ви</i>
Зворотний	вказує на відношення до діючої особи	<i>себе</i>
Питальні	містять запитання про особу, предмет, ознаку, кількість	<i>хто? який? чий? скільки?</i>
Відносні	вживаються для зв'язку частин складного речення	<i>хто, що, який, чий, котрий, скільки</i>
Неозначені	вказують на невідомі, неозначені особи, предмети, ознаки, кількість	<i>щось, будь-який, абищо, деякий, хтосьна-який</i>
Заперечні	вказують на відсутність особи, предмета, ознак, кількості	<i>ніхто, ніщо, ніякий, нічий, ніскільки</i>
Присвійні	вказують на приналежність якогось предмета певній особі	<i>мій, твій, свій, наш, його</i>
Вказівні	вказують на виділення якогось одного предмета з ряду інших	<i>цей, той, такий, стільки</i>
Означальні	вказують на узагальнену ознаку предмета	<i>весь, всякий, кожний, самий, жодний, інший</i>

Дієслівні форми		
Дієвідміювані (змінюються за особами, родами, числами)	Відміювані (змінюються за відмінками, родами і числами)	Невідміювані (не змінюються ні за особами, ні за відмінками, родами, числами)
<ul style="list-style-type: none"> особові форми дієслова 	<ul style="list-style-type: none"> дієприкметник 	<ul style="list-style-type: none"> безособові дієслова інфінітив дієприслівник дієслівні форми на <i>-но, -то</i>

Написання складних прислівників		
Пишемо разом, якщо утворені сполученням:	Пишемо окремо прислівники та прислівникові сполуки, що складаються:	Пишемо через дефіс, якщо утворені за допомогою:
прийменника з прислівником, іменником, коротким прикметником, числівником або займенником: <i>повсюди, внизу, удвоє, внічю</i> . АЛЕ: <i>по двоє, по троє, до чого, за віщо</i>	з прийменника та іменника, у яких іменник зберігає своє конкретне лексичне значення: <i>без жалю, уві сні</i>	прийменника <i>по</i> та закінчення <i>-ому, (-к)и</i> : <i>по-українському, по-сусідськи</i>

Написання складних прислівників		
Пишемо разом, якщо утворені сполученням:	Пишемо окремо прислівники та прислівникові сполуки, що складаються:	Пишемо через дефіс, якщо утворені за допомогою:
кількох прийменників із будь-якою частиною мови: <i>знадвору, позавчора</i>	з двох іменників та одного або двох прийменників: <i>день у день, рік у рік, раз у раз, з дня на день</i>	прийменника <i>по</i> від порядкових числівників: <i>по-перше</i>
кількох основ (із прийменником чи без нього): <i>мимохідь, стрімголов</i>	з прийменника з повним прикметником чоловічого роду: <i>в цілому, в основному</i>	частки <i>будь-, небудь, казна-, -то, хтозна-</i> : <i>казна-де, так-то, хтозна-як</i>
		двох прислівників або повторенням слова чи основи без службових слів або зі службовими словами між ними: <i>вряди-годи, с'як-так, віч-на-віч</i>

Написання складних прийменників	
Пишемо разом, якщо утворені сполученням:	Пишемо через дефіс:
одного або двох прийменників із будь-якою частиною мови: <i>навколо</i>	якщо слово починається з прийменника <i>з-, із-</i> : <i>з-понад, із-за</i>
двох чи більше простих прийменників: <i>понад, поміж</i>	

Написання сполучників	
Пишемо разом:	Пишемо окремо:
якщо це складний сполучник: <i>щоб, проте, якби, притому, ніби, мовби, неначе, начебто, немовбито</i>	якщо це складений сполучник: <i>як тільки, у зв'язку з тим що, через те що, з тим щоб</i>
Увага! Частина сполучників може мати при собі частки <i>б, би, ж, же</i> , які пишуться окремо (<i>хоч би, або ж, бо ж, але ж, адже ж, коли б</i>), а також частки <i>то, но, бо</i> , з якими сполучники пишуться через дефіс (<i>тим-то, тільки-но, тому-то, якби-то, отож-бо</i>)	

Написання часток із повнозначними словами		
Пишемо разом:	Пишемо через дефіс:	Пишемо окремо:
частки <i>аби-, де-, -сь, -ся, що-, чи-, як-, ані-</i> : <i>абихто, чимало, щодня</i>	частки <i>казна-, хтозна-, бозна-, будь-, небудь</i> : <i>будь-хто</i>	інші частки, зокрема <i>б (би), ж (же), то</i> (вказівна): <i>хоч би, хіба ж</i>
	частки <i>-бо, -но, -от, -таки, -то</i> (підсилювальна), якщо вони стоять безпосередньо після слова, з яким пов'язані за змістом: <i>все-таки</i>	
Якщо між часткою і словом, якого вона стосується, стоїть інша частка чи прийменник, то всі три слова пишемо окремо: <i>аби в кого, все ж таки</i>		

Написання <i>не</i> з різними частинами мови	
Пишемо разом:	Пишемо окремо:
зі словами, які без <i>не</i> не вживаються: <i>негода, ненароком, нехтувати</i>	з числівниками, займенниками: <i>не троє, не наш.</i> АЛЕ: <i>неабиякий, неабихто</i>
з іменниками, прикметниками, займенниками, прислівниками, які з <i>не</i> означають одне поняття (можна замінити синонімом без <i>не</i>): <i>неспокій (тривога)</i>	зі словами різних частин мови, коли в реченні є протиставлення: <i>не високо, а низько</i>
з дієсловами, яким <i>не</i> надає нового значення: <i>неславити (ганьбити).</i> АЛЕ: <i>не славити</i> (у значенні <i>не прославляти</i>)	з дієсловами, дієприслівниками (крім тих, які без <i>не</i> не вживаються): <i>не знає, не маючи</i>
з дієприкметниками, крім випадків, коли пишемо окремо: <i>незавершена робота</i>	з дієприкметниками, при яких є залежні слова або які виступають у ролі присудка: <i>не закінчена мною робота; твір не написаний</i>
у складі префікса <i>недо-</i> , який означає дію, стан або якість у неповній мірі: <i>недобачати, недописаний.</i> АЛЕ: <i>не дослухати</i> (<i>не</i> виражає заперечення дії)	з прикметниками в ролі присудка, якщо часткою <i>не</i> заперечується ознака: <i>вітер не сильний</i>
у заперечному слові <i>немає</i> (можна замінити формою <i>нема</i>): <i>у нього немає олівця.</i> АЛЕ: <i>він не має олівця</i>	з підсилювальними прислівниками та зі словами, що пишуться через дефіс: <i>не зовсім, не по-нашому, не сьогодні-завтра</i>
Якщо в реченні немає протиставлення і слово може вживатися без <i>не</i> , то <i>не</i> з іменниками, прикметниками й прислівниками треба писати залежно від змісту – окремо (якщо щось заперечуємо) чи разом (якщо стверджуємо)	

Написання <i>ні</i> з різними частинами мови	
Пишемо разом:	Пишемо окремо:
зі словами, які без <i>ні</i> не вживаються: <i>ніяково, нікчемний</i>	у заперечних реченнях для посилення заперечення: <i>не сказав ні слова</i>
у заперечних займенниках та в прислівниках: <i>ніякий, ніколи</i>	у складі заперечних займенників, якщо відділяється від займенника прийменником: <i>ні з кого, ні до якого</i>

ОРФОЕПІЧНИЙ СЛОВНИЧОК

А

активність [актíвн'іс'т']
ательє [ате^нл'йє]

Б

багáтство [багáцтво]
бажáння [бажáн':а]
бáтьківщина [бат'к'івщíна]
бáчитися [бáчи^нти^с'а],
-чишся [чи^с'а], -читься [чи^ц'а],
-чатся [чац'а]
безжýрний [бе^нж'ýрний]
безме́жжя [бе^нземе́ж':а]
бе́рег [бе́ре^нг]
берізка [би^р'ізка], -зці [з'ц'і]
блiзько [близ'ко]
боротьба́ [бород'ба́]

В

везті́ [ве^нзті́]
велетéнський [ве^нле^нтén'с'кий]
верну́тися [ве^нрну́ти^с'а],
вёрнешся [не^с'а],
вёрнется [не^ц'а]
весілля́ [ве^с'іл':а]
вибачáтися [ви^сбачáти^с'а],
-чя [ц'с'а]
віта́тися [ві^тáти^с'а],
-áешся [áйе^с'а], -áється [áйе^нц':а]
вмива́тися [вми^сва́ти^с'а],
-áешся [áйе^с'а], -áються [áйуц':а]
во́гкий [во́хкий]
вокза́л [вогза́л]
вúдка [вúдка]
вузде́чка, -éчці [éц':і]
вúзько [вúз'ко]

Г

га́дка [га́дка]
грядка [гр'áдка]

Д

да́леч [да́ле^нч], -ччю [ч':у]
диві́тися [ди^ві́ти^с'а],
дiвши́я [ви^с'а], дiвиться́ [ви^с'а]
дiгтя́р [д'іх'тар]
дiжка́ [д'іжка], -жці [з'ц'і]
до́відка [до́в'ідка]

до́свід [до́с'в'ід]
дочка́, дочці́ [доц':і]
до́ччин [до́ч':ин]
до́шка, до́шці́ [до́с'ц'і]
ду́жка, -жці́ [з'ц'і]

З

збiга́тися [зб'ігáти^с'а]
-áешся [áйе^с'а], -áються [áйуц':а]
зерно́ [зе^н'рно́]
зжа́ти [ж'áти]
злість [з'л'іс'т']
зми́юватися [зм'і́н'увати^с'а],
зми́юється [зм'і́н'у́йе^нц':а]
зо́зю́ля [зо'зю́л'а]
зсади́ти [с:ади́ти]
зе́сунути́ [с:у́нути]
зшивáти [ш:и^сва́ти]

К

ка́зка [ка́зка], -зці́ [з'ц'і]
кіго́ть [к'іго́т'], -гтя́ [хт'а]
кла́дка [кла́дка]
кни́жка [кни́жка], -жці́ [з'ц'і]
кожу́х [ко'жу́х]
кори́тце [кори́ц'е]
коти́тися [коти́ти^с'а],
кóтиться́ [кóти^с'а]
крути́тися [крути́ти^с'а],
-у́тишся [у́ти^с'а], -у́титься́ [у́ти^с'а]
ку́зня [ку́з'н'а]

Л

лебе́дний [ле^нбе^ндiний]
ле́гко [ле́кко]
лічба́ [лі'джба́]
ло́жка [ло́жка], -жці́ [з'ц'і]
льо́дяний [л'од'аний]

М

мере́жка [ме^нре́жка], -жці́ [з'ц'і]
мерехтíння [ме^нре^нхт'ін':а]
моло́тьба́ [молод'ба́]
моту́зка [мо^уту́зка], -зці́ [з'ц'і]

Н

напи́тися [напи́ти^с'а],
-п'éшся [пiйéс':а], -п'éється́ [пiйéц':а]
ни́зький [ни^с'з'кий]

ніготь [н'ігот'], -гті [хт'і]
ніч [н'іч], ніччю [н'іч':у]

О

оббіти [об:іти]
освітній [ос'в'ітн'ій]
осінній [ос'ін':ій]

П

петрушка, петрушці [пе^нтрúс'ц'і]
пісня [п'іс'н'а]
посмішка, посмішці [пóс'м'іс'ц'і]
премудрий [пре^нмúдрий]
привізиши [при^нв'іжши]
привізиши [при^нв'іш:и]
прóсьба [прóз'ба]
прúдко [прúдко]

Р

рентгén [ре^нндгén]
рідкість [р'ідк'іс'т']
рідний [р'ід'н'і]
рюкзák [р'угзák]
рясніти [р'ас'н'іти]

С

світло [с'в'ітло]
серéжка [се^нрéжка], -éжці [éз'ц'і]
сміятися [с'м'ійати^с'а],
-ієшся [ійєс':а], -іється [ійєц':а]
солóдкий [солóдкий]

сорóчка, -óчці [óц':і]
сподівáтися [спод'івáти^с'а],
-áешся [áйе^н'с':а], -áється [áйе^н'ц':а]
стіл [с'т'іл]
стру́жка [стру́жка], -жці [з'ц'і]
студéнтський [студén'с'кий]
суцві́ття [суц'в'іт':а]

Т

тітчин [т'іч:и^н']*
тóчність [тóчн'іс'т']
тури́стський [туріс'кий]

У

учі́тися [учіти^с'а], у́чишся [у́чи^с'а],
у́читься [у́чи^с'а]

Х

хáтний [хáт'н'ій]
хвилю́ватися [хви^нл'увáти^с'а],
-лю́ючися [л'у́йе^н'с':а]
ховáтися [ховáти^с'а],
-áешся [áйе^н'с':а], -áється [áйе^н'ц':а]

Ш

швидкі́й [шви^ндкій]
шелесті́ти [ше^нле^нс'т'іти]
ші́стдесят [ш'ізде^н'с'át]
ші́стна́дцять [ш'існáдз'ц'ат']*
ші́стє́т [ш'іс:ót]

* Коли [т] і [д] стоять перед [з], [ц], [с], то [т] переходить у [ц], а [д] – у [дз].
Коли [т] і [д] стоять перед шиплячими, то [т] переходить у [ч], а [д] – у [дж].
Наприклад: *вітчівзна* [в'іч:івзна].

СЛОВНИЧОК НАГОЛОСІВ

А

абіколи
агронómія
апартáменти

Б

ба́йдуже
безвiдсóтковий
бензопрóвід
бiржовий
близький
борóдавка
босóніж
бо́язнь
бресті́, бредемó,
брeдетé
було́
бюлетéнь

В

варі́вода
везті́
вéксель
Велі́кдень
вeсті́
вигна́ння
вiдобуток
визвóльний
визна́ння
вимóва
вимóга
вiпадок
вiправданнiя
вирáзний
вiсiти
виставкóвий
вiдiгнутий
вiдобразити
вiдстояти
воднóраз
воднóчас
всерéдинi
всiдiти

Г

гéтьман
гетмáнство
глядáч

горобі́на
горошíна
гуртóжиток

Д

далебí
дворóвий
дiханнiя
дóнька
допiзна
дочкá
дóщечка
дрiмóта

Ж

живóпис
житловий

З

завдáння
завершíти, завершú
завiдна
зáочi
запитáння
заслáння
звiсока
злóдiй
зóвсiм
зрáння

К

казáти, кажú
калiновий
квартáл
кiдати
кiломéтр
клiтковíна
кóвзаннiя
кóвзати
кóлесо
кóлiя
корiсний
котрий
крихкий
кропивá

Л

легкий
листопад

лiтопис
льодовий

М

мармурóвий
медикамéнти
медóвий
межóвий
металúргiя
мигáти
мiлостiвий
мiлiмéтр
мiлкий

Н

навзнакí
навiки
на вiкí
на́впiл
навчáння
нажiво
назóвсiм
на́рiзно
на́чинка
незру́чний
ненáвисть
нестí, неслá
нiкотрий
новий

О

обрúч
обстрiл
одина́дцять
одноразóвий
окрiм
óлень
оптóвий
отáман

П

перéдрук
перéпис
переповiстí
пiтí, пiде, пiдемо,
пiдуть
плигáти
повестí

пóдруга
позáочі
полéжати
помилкóвий
посерéдині
посідіти
послáння
приеднáння
прийти, прийду́
при́чип
прія́тель

Р

ра́зом
ре́шето
речовина́
ринкóвий
різкий
розв'язáння
рукóпис
руслó
русловий

С

сантимéтр
сéрдити
серéдина
сидіти, сидимó, сидите́
симéтрія
скрипкóвий
слі́на
сóлений
сóлодоці
солóмина
стóляр

Т

твердий
текстóвий
терези́
терпкий
тісний
тóвпитися
товстий
той, тогó, до то́го
тонкий
торф'яний

У

український
упродóвж
урочістий
у́смішка

Ф

фарту́х
фаховий
фенóмен
фірмовий

Х

хваткий
хвильовий
хрестóвий
хрестові́на
хто-не́будь
хутровий

Ц

цегляний

цей, цьогó, до цьогó
цемент
це́нтер
цеховий
циба́ти
ціка́венький

Ч

час, ча́су
черговий
чарка́ти
черпа́ти
черствий
че́рствіти
чита́ння
чотирна́дцять

Ш

швидкий
шкіряний
шлункóвий
шлях, шля́ху

Щ

щабéль
щипці́

Я

яблунéвий
яли́новий
ярмаркóвий
яскра́вити
яскра́вшати

СЛОВНИЧОК ПАРОНІМІВ

Абонемент // абонент

Абонемент – право на регулярне користування чимось упродовж певного терміну і документ, що надає на це право; відділ бібліотеки: *театральний абонемент; абонемент художньої літератури.*

Абонент – користувач абонементу: *у бібліотеки 20 тис. абонентів.*

Ароматичний // ароматний

Ароматичний – який використовують для добування пахоців, який є джерелом поширення приємного запаху: *ароматичні олії.*

Ароматний – запашний, духмяний, із якого виходить приємний запах: *ароматний чай.*

Афект // ефект

Афект – нетривалий стан сильного нервового збудження: *у стані афекту.*

Ефект – враження, яке хтось або щось справляє на когось; результат якогось дії; засіб для створення певного враження: *справити ефект, економічний ефект.*

Буланій // булатний

Буланій – про масть коня – світло-рудий з чорним хвостом і гривною: *буланій кінь.*

Булатний – виготовлений з особливо міцного виду сталі: *булатний клинок.*

Веліти // воліти

Веліти – віддавати наказ (книжне, застаріле слово): *веліти покликати когось.*

Воліти – бажати, прагнути чогось; уважати за краще: *воліє прийти.*

Виборний // виборчий

Виборний – який обирається голосуванням: *виборна посада.*

Виборчий – який стосується виборів, їхньої організації та проведення: *виборча комісія.*

Відчуття // почуття

Відчуття – здатність відчувати органами чуття явища реальної дійсності; переживання, відчуття чогось через інтуїцію: *відчуття болю.*

Почуття – емоції, спричинені певними переживаннями; уміння тонко щось відчувати: *почуття гумору.*

Гамувати // тамувати

Гамувати – угамовувати, приборкувати; не давати виявлятися чомусь: *гамувати дітей.*

Тамувати – заспокоювати, стишувати, зменшувати дію чогось; задовольняти потребу чогось (звичайно про спрагу, голод): *тамувати біль, спрагу.*

Гастарбайтер // остарбайтер

Гастарбайтер – заробітчанин, людина, яка працює за наймом в іншій країні.

Остарбайтер – людина, яку під час Другої світової війни насильно вивезли для примусових робіт у Німеччину.

Гірський // гірничий

Гірський – прикметник до «гора», стосується гір; який перебуває, живе в горах; який використовують у горах: *гірські лижі*.

Гірничий – який стосується гірників, добування корисних копалин: *гірничі промисловість*.

Громадський // громадянський

Громадський – який стосується громади, пов'язаний із нею; колективний, який належить усій громаді: *громадська діяльність*.

Громадянський – який стосується громадянина, властивий йому; цивільний, невійськовий: *громадянська позиція*.

Декваліфікація // дискваліфікація

Декваліфікація – втрачання кваліфікації, професійних знань і умінь.

Дискваліфікація – оголошення кого-небудь нездатним або негідним до якоїсь роботи; позбавлення спортсменів права брати участь у змаганнях: *дискваліфікація за вживання допінгу*.

Дослідний // дослідницький

Дослідний – який стосується дослідів, пов'язаний з ним: *дослідні машини*.

Дослідницький – який стосується дослідника, належить йому: *дослідницький метод*.

Дружний // дружній

Дружний – який відбувається одночасно, злагоджено, спільно; пов'язаний дружбою і згодою: *дружний колектив*.

Дружній – який ґрунтується на дружбі, прихильності, взаємно доброзичливий: *дружній погляд*.

Економічний // економний

Економічний – який стосується економіки: *економічний спад*.

Економний – ощадливий, який бережливо витрачає гроші, сили; оснований на економії: *економна людина*.

Земний // земельний

Земний – який стосується Землі як планети: *земне тяжіння*.

Земельний – який стосується користування землею, землеволодіння або землеподілу: *земельна ділянка*.

Інцидент // прецедент

Інцидент – прикрий випадок, сутичка: *інцидент під час вистави*.

Прецедент – випадок, що став приводом, прикладом, мотивом тощо для всіх наступних: *скандал, що не має прецедентів*.

Кольоровий // колірний

Кольоровий – який має якийсь колір (не білий); яскравий: *кольорові олівці*.

Колірний – який стосується кольору; прикметник до слова «колір»: *колірна гама*.

Крикливий // кричущий

Крикливий – який часто плаче, кричить (про дитину); пронизливий, різкий, схожий на крик: *крикливе немовля*.

Кричущий – абсолютно неприпустимий, який викликає справедливий протест і обурення: *кричущий випадок*.

Металевий // металічний

Металевий – виготовлений, зроблений із металу: *металева огорожа*.

Металічний – дзвінкий, сріблястий, який звучить високо і сильно (про звук, голос, сміх): *казати металічним голосом*.

Мимохідь // мимохіть

Мимохідь – не зосереджуючись на чомусь, між іншим, побіжно; минаючи кого- або що-небудь: *переглянути мимохідь*.

Мимохіть – без певного наміру; всупереч бажанню, власній волі: *заплакати мимохіть*.

Напруга // напруження

Напруга – фізичний термін: *напруга в електромережі*.

Напруження – стан зосередження сил під час здійснення чого-небудь, напруженість: *нервові напруження*.

Нараз // наразі

Нараз – раптом, ураз, несподівано, зненацька: *нараз пішов сніг*.

Наразі – зараз, у цей момент, у момент мовлення: *наразі всі розійшлися*.

Одвічний // довічний

Одвічний – який існує спрадавна, споковіку; вічний, невмирущий: *одвічні істини*.

Довічний – який триває до кінця життя, не обмежений терміном; безстроковий: *довічна каторга*.

Ожеледиця // ожеледь

Ожеледиця – тонкий шар льоду на поверхні землі: *на дорогах ожеледиця*.

Ожеледь – кристали льоду-снігу, якими обростають стовбури та гілки дерев, дрови тощо: *вкриватися ожеледдю*.

Паливо // пальне

Паливо – горюча речовина (дрова, газ, вугілля тощо), яка використовується з метою добування тепла: *закидати паливо*.

Пальне – паливо для двигунів: *заправити бак пальним*.

Парламентер // парламентарій

Парламентер – особа, яка веде перемовини з ворогом на війні: *послати парламентаря на перемовини*.

Парламентарій – член парламенту: *зустріч парламентаріїв*.

Показчик // показник

Показчик – напис або який-небудь знак, що вказує на напрям руху, розташування чого-небудь; довідковий перелік: *алфавітний показчик*.

Показник – дані, які свідчать про кількість чого-небудь; характеристика властивостей вибору: *показники виробництва*.

Природний // природничий

Природний – створений природою, а не людиною; зумовлений законами природи; звичайний, вільний: *природні зони, природна поведінка*.

Природничий – природознавчий; пов'язаний із вивченням природи: *природничі науки*.

Ревнивий // ревний

Ревнивий – який вдається до ревнощів: *ревнивий чоловік*.

Ревний – старанний, сумлінний, добросовісний у роботі; палкий: *ревний сподвижник*.

Сердечний // сердешний // серцевий

Сердечний – сповнений доброзичливості, чуйності; добрий, щирий, вірний: *сердечна людина*.

Сердешний – який викликає співчуття; бідолашний, нещасний: *сердешна жінка*.

Серцевий – який стосується серця, його діяльності; пов'язаний з хворобами серця, їх лікуванням: *серцевий ритм*.

Споживчий // споживацький

Споживчий – призначений для задоволення потреб споживання: *споживчий кошук*.

Споживацький – такий, що прагне задоволення власних потреб, ігноруючи громадські інтереси: *споживацькі нахили*.

Туристичний // туристський

Туристичний – який стосується туризму – спеціально організованого відпочинку: *туристична агенція*.

Туристський – який стосується туристів: *туристське спорядження*.

Ущент // ущертъ

Ущент – зовсім, цілком, не лишивши нічого, дотла, остаточно: *спаливши ущент*.

Ущертъ – по вінця, до країв (посудини): *наповнений ущертъ*.

Фієста // сієста

Фієста – у країнах Латинської Америки та Іспанії – пишний карнавал.

Сієста – у країнах Латинської Америки, Іспанії та деяких інших державах – пообідній відпочинок у найспекотнішу частину дня.

Численний // чисельний

Численний – який є у великій кількості: *численні витрати*.

Чисельний – який стосується числа; виражається числом, числовий; кількісний: *чисельне рішення, чисельне збільшення*.

Шкіряний // шкірний

Шкіряний – виготовлений зі шкіри, пов'язаний з її виготовленням; обтягнутий, оздоблений шкірою: *шкіряний портфель*.

Шкірний – який стосується шкіри – зовнішнього покриву тіла людини і тварини: *шкірні хвороби*.

ТЛУМАЧНИЙ СЛОВНИЧОК

Список умовних скорочень
 ч. – чоловічий рід
 с. – середній рід
 ж. – жіночий рід

перен. – переносне значення
невідм. – невідмінюване слово
розм. – розмовне слово
заст. – застаріле слово

АСПЕ́КТ, -у, ч. 1. Кут зору, під яким розглядаються предмети, явища, поняття.
 2. Ознака пошуку даних; за кількістю ознак, указаних в умові пошуку.

АТО́Л, -у, ч. Кораловий острів кільцеподібної форми.

БЛАВА́Т, -у, ч. 1. Волошка. 2. *заст.* Шовкова тканина блакитного кольору; взагалі шовк; одяг із такої тканини.

БЛОГ, -а, ч. Веб-сайт, основний зміст якого – записи, статті або інші форми даних, що регулярно додаються (характеризується короткими записами тимчасового значення); мережевий журнал подій.

БО́ТНЕТ, а, ч. Мережа заражених вірусом комп'ютерів, яка автоматично розсилає шкідливі програми.

БУНЧУ́К, -а, ч. 1. *іст.* Булава з металевою кулькою на кінці та прикрасою-китицею з кінського волосу; в давні часи широко застосовувалася в Туреччині, Польщі, Росії (як ознака влади козацьких отаманів) та Україні (як ознака влади гетьманів). 2. У деяких військових оркестрах – шумовий музичний інструмент (з дзвіночками), прикрашений волоссям із кінських хвостів.

БЮДЖЕ́Т, -у, ч. Планові обчислення майбутніх очікуваних грошових доходів і видатків держави, підприємства, сім'ї на певний період.

ВАКА́НСІЯ, -ї, ж. 1. Вільна посада в штаті установи. 2. *фізика.* Дефект кристала, який полягає у відсутності атома чи іона у вузлі кристалічної решітки.

ВАРІА́ЦІЯ, -ї, ж. 1. Видозміна другорядних елементів чого-небудь при збереженні основи. 2. Видозміна основної музичної теми, мелодії або її супроводу. // *множина.* Музичний твір, у якому основна тема піддається різноманітним змінам (мелодичним, ритмічним, ладовим, гармонічним). 3. Сольний класичний танець у балеті. 4. *біологія.* Деякі відхилення від основного типу у тварин і рослин під впливом природних або штучних умов.

ГАРМО́НІЙНИЙ, -а, -е. 1. Приємний для слуху; милозвучний. 2. Який знаходиться в чіткій відповідності з чим-небудь; сповнений гармонії. 3. Заснований на принципах гармонії.

ГУДЕ́ЦЬ, -дця, ч., *заст.* Співець-пророк.

ДЕСНІ́ЦЯ, -ї, ж., *заст., книжне, урочисте слово.* Права рука, а також рука взагалі.

ДЮРА́МА, -и, ж. Картина разом із бутафорським планом (фігурами людей, макетами різних предметів і т. ін.) для підсилення загального враження. // Картина, виконана на прозорій тканині, матовому склі і т. ін. і спеціально освітлена для створення враження об'ємності.

ДОСТЕМÉННИЙ, -а, -е, *розм.* Справжній, дійсний. // Надзвичайно схожий, точнісінько такий, як.

Є́ГЕР, -я, ч. 1. Спеціаліст-мисливець, що керує полюванням. 2. Спеціаліст, що веде облік фауни у лісах, національних парках та здійснює нагляд за нею. 3. Спеціально тренований солдат для ведення воєнних дій у природних умовах, переважно в горах. 4. За феодалізму – слуга в поміщицькому господарстві, виізний лакей.

ІГНОРУВАТИ, -ую, -уеш, *недок.* і *док.*, *перех.* Навмисно не помічати кого-, чого-небудь, не звертати увагу на когось, щось, нехтувати чимось. // Не брати до уваги чого-небудь, легковажити чимось.

ІЄРА́РХІЯ, -ї, ж. 1. Сукупність людей, об'єднаних за принципом підлеглості службовою чи іншою діяльністю, родинними стосунками і т. ін. 2. Сукупність відношень старшинства в якій-небудь множині. // Послідовне розміщення посад, чинів і т. ін. від найнижчих до найвищих у порядку їх підлеглості. 3. Властивість, яка характеризує систему з відношеннями старшинства між її частинами. 4. Структура, яка представляється кореним орієнтованим деревом. *Ієрархія основної пам'яті*. 5. Принцип управління в централізованих системах.

ІМПОЗАНТНИЙ, -а, -е, *книжне слово*. Який справляє враження, звертає на себе увагу; поважний, статечний, показний.

ІПОТЕ́КА, -и, ж. Позика, що видається під заставу нерухомого майна, а також застава нерухомого майна під таку позичку.

КВÓРУМ, -у, ч. Установлена законом, статутом або постановою певної організації найменша кількість членів, присутність яких є необхідною умовою для відкриття засідання чи зборів і прийняття правосильних ухвал.

КЛАСИ́ЧНИЙ, -а, -е. 1. Стос. до класицизму. 2. Створений класиком, класиками; виняткового значення, зразковий. // Характерний, типовий для кого-, чого-небудь. // *розм.* Найкращий у своєму роді; чудовий. 3. Стос. до світу стародавніх греків і римлян; античний. // Пов'язаний із вивченням давньогрецької й латинської мов та античної літератури.

КШТАЛТ, -у, ч. Зовнішній вигляд чого-небудь. // *перен.* Про особливості вдачі, характеру людини.

ЛЕЙТМО́ТІВ, -у, ч. 1. Основний мотив (тема), який повторюється протягом усього музичного твору. 2. *перен.* Основне положення, думка, що повторюється, підкреслюється у чому-небудь.

ЛЕТО́ВИЩЕ, -а, с. Аеродром.

МІЛЄ́НІУМ, -у, ч. Тисячоліття.

ОН-ЛА́ЙН, ОНЛА́ЙН, -у, ч., *спеціальне слово*. 1. Тип зв'язку, при якому зв'язок підтримується у режимі реального часу (безперервно). 2. Режим підключення приладу, що відповідає його готовності до роботи.

ОПІ́КА, -и, ж. 1. Піклування про кого-, що-небудь, догляд за кимось. 2. Постійний нагляд, контроль за чийми-небудь діями, вчинками. *Дріб'язкова опіка*. 3. *юридичний термін*. Організований і контрольований державою нагляд за недієздатними громадянами (малолітніми, душевнохворими і т. ін.), піклування про їхні особисті та майнові права та інтереси.

ПА́ФОС, -у, ч. 1. Почуття пристрасного запалу, піднесеності, натхнення. // Ентузіазм, запал, викликані якоюсь ідеєю, подією тощо. // Зовнішній вияв такого почуття. 2. *чого*. Сутність, основна ідея, спрямованість, висловлена з піднесеністю, натхненням.

ПЕНТХА́УС, -а, ч. 1. Особняк, збудований на даху хмарочоса. 2. Фешенебельна квартира в надбудові на даху будинку.

ПОРЯ́ДНИЙ, -а, -е. 1. Не здатний на погані, нечесні або аморальні вчинки; чесний. 2. *розм.* Досить добрий; непоганий, неабиякий. // Який цілком відповідає своїй назві; такий, як треба, як повинен бути; справжній. 3. *розм.* Досить великий за кількістю, розміром, значний силою вияву і т. ін.; чималий.

ПРА́КТИК, -а, ч. 1. Той, хто набув досвіду, знань завдяки практичній діяльності. 2. Той, хто займається практичною діяльністю. 3. Практична, ділова, тверезо мисляча людина.

ПЛЕЙ-ОФ, *невідм.* Спортивні змагання, програш у яких означає вибування з них. // Повторна гра після нічиєї. // Додаткові ігри за вихід у наступний етап змагань.

ПРЕСИНГ, -у, ч. 1. *спорт.* Обмеження дій супротивника по всьому полю у спортивній грі з м'ячем і шайбою. 2. *перен.* Цілеспрямований вплив, тиск на кого-небудь.

ПРОФЕСІЙНИЙ, -а, -е. 1. Прикм. до *професія*. // Пов'язаний з певною професією. // Який об'єднує людей однієї професії чи близьких професій. 2. Прикм. до *професіонал*. // Який є професіоналом. // У якому працюють професіонали.

ПРОФЕСІОНАЛ, -а, ч. Той, хто зробив яке-небудь заняття предметом своєї постійної діяльності, своєю професією. // *чого.* Добрий фахівець, знавець своєї справи.

РАТАЙ, *ратая, ч., народнопоетичне слово.* Плугатар, орач.

РЕЙТИНГ, -у, ч. 1. Показник оцінки діяльності, популярності, авторитету якоїсь особи, організації, групи, програм у певний час, що визначається соціологічним опитуванням, голосуванням та ін. і місцем, яке вони посідають серед собі подібних. 2. Відносний показник надійності ділового партнера, банку, страхової компанії тощо. 3. Становище спортсмена серед йому подібних, що оцінюється певним числом балів.

РЕКТІ, *речу, речеш, заст., поетичне слово.* Промовляти.

РЕСПЕКТАБЕЛЬНИЙ, -а, -е. Поважний, солідний.

СВІТЛІНА, -и, ж. 1. Фотографія. 2. *рідко.* Полиск світла.

СВІЧАДО, -а, с., *поетичне слово.* 1. Дзеркало. 2. Підвісний свічник для багатьох свічок.

СЕРФІНГ, ч. 1. *род.* -у. Вид водного спорту – ковзання хвилями на спеціальній дошці. 2. *род.* -а. Дошка для такого ковзання.

СЛОВЕСА, -вес, *мн., заст.* Слова.

СТОЙЦІЗМ, -у, ч. 1. Напрямок в античній філософії, який вимагав від людини свідомого підкорення пануючій у світі необхідності й приборкання своїх пристрастей. 2. *перен.* Стійкість, мужність у життєвих випробуваннях, здатність протистояти спокусам.

СУСПІЛЬНИЙ, -а, -е. 1. Стос. до суспільства. *Суспільне виробництво.* 2. Який виражає відносини, становище людей у суспільстві. *Суспільні класи. Суспільна формація.* 3. Створений, нагромаджений суспільством у процесі виробництва; який являє собою спільне надбання. *Суспільні форми споживання.* 4. Який має, відчуває потребу жити в суспільстві, в колективі. // Який живе у великій групі. 5. *рідко.* Те саме, що *суміжний*.

СУСПІЛЬСТВО, -а, с. 1. Сукупність людей, об'єднаних певними відносинами, обумовленими історично змінним способом виробництва матеріальних і духовних благ. // *яке.* Певний економічний лад, а також відповідна надбудова. // Усі жителі певного краю, міста і т. ін. // *заст.* Товариство, оточення. 2. Група рослинних або тваринних організмів, що постійно чи тимчасово співіснують де-небудь; угруповання.

ТИНЕЙДЖЕР, -а, ч. Юнак або дівчина у віці від 13 до 19 років; підліток.

ТОВТРИ, *товтр, мн., геологія.* Вапнякові пасма, що являють собою залишки рифів та атолів морів далеких геологічних епох.

ТРУТ¹, -а, ч. 1. Гніт або висушений гриб трутовик, який займається від іскри і використовується для викрешування вогню. 2. Те саме, що трутовик (гриб, що паразитує на деревах).

ТРУТ², -а, ч. Те саме, що трутень.

ТУЖАВІТИ, -іс, *недок.* Висихаючи, робиться твердим, щільним, тугим; твердути. // Наливатися, робитися пружким.

ТЮРКИ, -ків, *мн.* (одн. *тюрк*, -а, *ч.*; *тюрчанка*, -и, *ж.*). Велика група споріднених за мовою народів (татар, узбеків, азербайджанців, казахів, киргизів, якутів, турків та ін.).

ТЮРКСЬКИЙ, -а, -е. Прикм. до *тюрк* і *тюрки*.

ФІА́СКО, *невідм., с.*, *книжне слово*. Невдача, неуспіх, провал. *Зазнавати фіаско*.

ФІНТ, -у, *ч.* 1. *спорт*. Обманливий рух, удаваний випад. 2. *розм.* Хитрий виверт.

ФОНД, -у, *ч.* 1. Ресурси, запаси, нагромадження держави, підприємства і т. ін. 2. Кошти або матеріальні цінності, що мають цільове призначення, використовуються з певною метою. 3. *мн.* Цінні папери, що дають прибуток у вигляді точно встановленого процента. 4. Організація для надання матеріальної допомоги творчим працівникам (науковцям, письменникам, художникам і т. ін.).

ФОРВА́РД, -а, *ч.* Гравець футбольної, хокейної, бейсбольної та деяких інших команд, який атакує противника, щоб забити м'яч, шайбу в його ворота; нападаючий.

ФРИСТА́ЙЛ, -а, *ч.* Вид спорту, що включає стрибки з невеликого трампліна і катання на лижах із виконанням акробатичних фігур та елементів.

ЦА́РИНА, -и, *ж.* 1. Околиця, край села. // *заст.* Ворота при в'їзді в село. 2. Місцевість за селом, де пастух збирає худобу; вигін. // *Те саме, що пасовисько*. 3. Необроблюване, поросле травами поле. 4. *діал.* Засіяне поле; посіви; лан. 5. *перен.* Сфера діяльності людини; ділянка, галузь.

ЦЕНЗ, -у, *ч.* 1. У Стародавньому Римі – періодичний перепис майна громадян для відповідного розподілу їх на податкові розряди. 2. Умови допущення особи до користування тими або іншими політичними правами. 3. *спеціальне слово* Статистичний перепис. 4. Умова, потрібна для внесення підприємства в певний список, реєстр.

ЦЕРЕМО́НІАЛ, -у, *ч.* 1. Розпорядок, установлений для якого-небудь обряду, церемонії. // Прийнята послідовність дій під час урочистої відправи, а також церковних та світських церемоній. 2. У католицькій церкві – книга, яка містить детальні вказівки з церемоніалу єпископських богослужінь та деяких інших дій, що здійснюються єпископом або його стосуються.

ЦИТОПЛА́ЗМА, -и, *ж.*, *біологія*. Позаядерна частина протоплазми рослинних і тваринних клітин.

ЧАТ, -у, *ч.*, *розм.* Веб-сторінка або сайт для спілкування в Інтернеті за допомогою клавіатури в реальному часі.

ША́НЦІ, -ів, *мн.* (однина *шанець*, -нця, *ч.*). 1. *військова справа*. Земляні укріплення у вигляді ровів із насипом; окопи. 2. *спеціальне слово*. Цегляні та інші підпорки (переважно в печі).

ШОРТ-ТРЕ́К, -у, *ч.* Різновид ковзанярського спорту: біг на ковзанах укороченою доріжкою, яка зазвичай розмічена на хокейному майданчику.

ШТАЛТ, -у, *ч.*, *заст.* Кшталт.

ШУ́МКА, -и, *ж.*, *діал.* Коротка танцювальна пісня веселого, жартівливого змісту; танець на музику цієї пісні; чабарашка.

ПОЯСНЕННЯ ЩОДО ВИКОНАННЯ ДЕЯКИХ ВИДІВ ЗАВДАНЬ

1. «Попрацюйте в парах»

Порядок виконання

1. Уважно прочитайте завдання.
2. Визначте, хто говоритиме першим.
3. По черзі висловіть свої думки.
4. Дійдіть спільного висновку.

2. «Два – чотири – всі разом»

Ця вправа дає можливість спочатку обмінятися ідеями з партнерами і лише потім озвучити свої думки перед класом.

Порядок виконання

1. Уважно ознайомтеся із завданням.
2. Обговоріть свої ідеї з сусідом по парті. По можливості дійдіть спільної думки.
3. Об'єднайтеся в четвірку (наприклад, з учнями, що сидять за найближчою до вас партою). Обговоріть попередньо досягнуті рішення. По можливості дійдіть спільної думки, хоча в деяких випадках у групі може бути особлива думка, яка теж має право на існування. Визначте, хто з вас висловлюватиме думку групи.
4. Висловіть свою ідею (рішення, погляд, думку).

3. «Мозковий штурм»

«Мозковий штурм» допомагає знаходити рішення з конкретної проблеми шляхом вільного висловлювання своїх думок усіма учасниками колективного обговорення.

Порядок проведення

1. Уважно ознайомтеся з проблемою.
2. Усі учасники штурму за бажанням висувають свої ідеї щодо розв'язання проблеми. Чим більше ідей – тим краще!
3. Обговоріть запропоновані ідеї, оберіть ті, що допомагають дійти істини.

Увага! Забороняється обговорювати й оцінювати ідеї на етапі їх висловлювання. Дозволяється повторювати або розширювати ідеї, запропоновані будь-ким. Пам'ятайте, що об'єднання кількох ідей часто веде до висування нових.

4. «Мікрофон»

«Мікрофон» надає можливість кожному за бажанням висловити думку швидко й лаконічно.

Порядок проведення

1. Визначте, хто за ким буде висловлюватися.
2. По черзі висловіть думку лаконічно й швидко.

Увага! У «Мікрофоні» висловлюються лише за бажанням, а відповіді не коментуються і не оцінюються. Також забороняється перебивати того, хто висловлюється, викрикувати з місця. Учитель може обмежити час для висловлювання.

СКОРОЧЕНІ ВІДПОВІДІ ДО ДЕЯКИХ ВПРАВ

25. Дефект: помилка в розрахунках, прорахунок у плануванні, хиба в поведінці, вада мовлення.

57. 1. Г; 2. Б; 3. В; 4. А; 5. В; 6. Г.

61. Ручці, вибачся, петрушці, шістнадцять, зсадив, збігаються.

68. Треба врахувати, що в деяких словах маємо не [д], а [д] або [дж]; слово *боротьба* вимовляємо [бород'ба́].

69. [лб́з'ц'і], [прб́з'ба], [у́чи'ц'а], [з'л'іс'т'].

78. Тиждень (бо *тижня* – сумнівний звук випадає), осені (бо *осінь* – сумнівний звук чергується з [і]).

88. Ін'єкція, порт'єра, Ньютон, дециметр, прем'єр, ательє, диригент.

95. Повторенням однакових звуків поети ніби гаптують свою поетичну мову, роблять її неповторною. У першому уривку повторення приголосних [х], [с] допомагає відтворити тихе шепотіння-розмову з осокою. У другому – дзвінкий [л] викликає асоціації, співзвучні з внутрішнім почуттям письменника.

98. 4. Асонанс [з]. 5. Алітерація [і].

114. 1. В; 2. Г; 3. Г; 4. В. 5. А; 6. Б.

124. Агро – поле, демо – народ, термо – теплота.

128. У першій групі іменників на шість більше, ніж у другій.

141. 1. Пишемо *сонечко, жвавенько*. 4. Коми після слів *те, згоріти, згоріло*.

142. КБ, НАН України, МРТ, СНІД, ТЕС, цитодіагностика, біохімія.

148. 1. 1В, 2Г, 3Г, 4Б; 2. 1Г, 2А, 3Б, 4В; 3. Б; 4. В; 5. Б; 6. В.

154. *Імпозантний* – який справляє враження, звертає на себе увагу; поважний, статечний, показний. *Міленіум* – тисячоліття. *Респектабельний* – поважний, солідний.

198. 1. В; 2. Б; 3. В; 4. А; 5. А; 6. Г.

201. *Утричі, по-перше, чимало* – прислівники.

202. Гуртківці робили по-своєму, оскільки (тому що) інструкції не було.

203. З виділених слів чотири є прийменниками.

209. ВАТ – відкрите акціонерне товариство, ДПА – Державна податкова адміністрація, МЗС – Міністерство закордонних справ, НДІ – науково-дослідний інститут.

215. *Професорка* (розм. 1. Жінка-професор. 2. заст. Дружина професора. Професорша (розм.) – дружина професора. *Чабанка* (1. Жін. до *чабан*. 2. розм. Дружина чабана). *Чабаниха* (розм.) – дружина чабана. Фігуристка, будівельниця, агрономка, верстальниця.

228. Подякував продавцеві, залилися слізьми.

231. Андрію Івановичу, пане полковнику.

234. 1. А; 2. В; 3. Б; 4. В; 5. Г; 6. А.

237. У п'ятому реченні треба поставити 2 коми.

241. Закінчення *-а(-я)* мають 12 слів. *Львова*, але *Кривого Рогу* (складена назва).

242. Подовжуються приголосні в 15 словах. *Глазур'ю*.

244. Шестирічний, 2-річний.

249. День у день, пліч-о-пліч.

256. 1. А; 2. Г; 3. Б; 4. А; 5. Г; 6. Г; 7. В; 8. А; 9. В; 10. Б; 11. А; 12. Г.

259. У п'ятому реченні наявні контекстуальні синоніми.

ПОКАЖЧИК ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ, ЯКІ ПОЯСНЮЮТЬСЯ В ПІДРУЧНИКУ

- Авторські неологізми 90
 Алітерація 57
 Анотація 156
 Антоніми 104
 Архаїзми 89
 Асонанс 57
- Багатозначність 103
 Бібліографія 154
- Вербальне спілкування 26
 Відмінкові форми 124
 Відповідь на екзамені 192
 Вітальна промова 188
 Вітальний адрес 188
 Власне українська лексика 88
- Дистанційне спілкування 26
 Доручення 183
- Засоби спілкування 26
 Застаріла лексика 89
 Звукова анафора 57
 Звукова епіфора 57
 Звуконаслідування 57
- Історизми 89
- Ключний відмінок 130
 Книжна лексика 103
 Конспект 161
 Контактне спілкування 26
 Культура мовлення 18
- Лексикологія 88
- Милозвучність 58
 Мовленнєва ситуація 25
 Мовленнєвий етикет 33
 Мовна норма 14
 Морфема 69
 Морфологія 116
- Назви осіб за професією 121
 Нарис 181
 Національний мовленнєвий етикет 33
 Невербальне спілкування 26
 Неологізми 89
- Непохідне слово 70
- Одиниці мови 11
 Омоніми 103
 Орфографія 45
 Орфоепічні норми 46
 Орфоепія 45
 Офіційний лист 184
- Пасивна лексика 89
 Повідомлення 173
 Похідне слово 70
 Професійне спілкування 30
 Професіоналізми 96
- Рима 57
 Рівні мовної системи 11
 Розмовна лексика 103
- Самостійні частини мови 116
 Синоніми 104
 Слова іншомовного походження 88
 Словотвір 69
 Словотворення 69
 Службові частини мови 116
 Спілкування 25
 Способи словотворення 70
 Стилiстичні засоби лексикології та фразеології 102, 108
 Стилiстичні засоби морфології 124
 Стилiстичні засоби словотвору 75
 Стилiстичні засоби фонетики 56
 Стилiстично забарвлена лексика 102
 Стилiстично нейтральна лексика 102
- Твірна основа 69
 Тези 157
 Телефонна розмова 166
 Тематичні виписки 157
 Терміни 96
 Тропи 103
- Успадковані слова 88
- Фонетика 45
 Фразеологізми 97
- Частини мови 116

ЗМІСТ

<i>Дорогі десятикласники!</i>	3
ВСТУП	4
РІВНІ МОВНОЇ СИСТЕМИ. НОРМИ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ. КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ І СПІЛКУВАННЯ	10
§ 1. Рівні мовної системи. Норми літературної мови	11
§ 2. Культура мовлення	18
§ 3. Спілкування. Мовленнєва діяльність	24
§ 4. Мовленнєвий етикет	32
ПОГЛИБЛЕННЯ І СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАЙВАЖЛИВІШИХ ВІДОМОСТЕЙ З ОРФОЕПІЇ, ФОНЕТИКИ, СТИЛІСТИКИ	44
§ 5. Основні норми української літературної вимови	45
§ 6. Правопис ненаголошених голосних, м'якого знака, апострофа	51
§ 7. Стилiстичні засоби фонетики	56
ПОГЛИБЛЕННЯ І СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАЙВАЖЛИВІШИХ ВІДОМОСТЕЙ З БУДОВИ СЛОВА, СЛОВОТВОРУ, СТИЛІСТИКИ	68
§ 8. Морфологічна будова слова. Творення слів	69
§ 9. Стилiстичні особливості значущих частин слова. Стилiстичні засоби словотвору	75
ПОГЛИБЛЕННЯ І СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАЙВАЖЛИВІШИХ ВІДОМОСТЕЙ З ЛЕКСИКИ, ФРАЗЕОЛОГІЇ, СТИЛІСТИКИ	87
§ 10. Лексика української мови за походженням. Зміни в лексичній системі	88
§ 11. Терміни. Професійна лексика	95
§ 12. Стилiстичні засоби лексикології та фразеології	102
ПОГЛИБЛЕННЯ І СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАЙВАЖЛИВІШИХ ВІДОМОСТЕЙ З МОРФОЛОГІЇ, СТИЛІСТИКИ	115
§ 13. Система частин мови. Рід іменників. Назви осіб за професією, посадою тощо	116
§ 14. Стилiстичні засоби морфології. Варіанти відмінкових форм	124
§ 15. Орфографічно-пунктуаційний практикум	137
§ 16. Повторення в кінці року	145
УРОКИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ	150
<i>Урок 1.</i> Читання мовчки	150
<i>Урок 2.</i> Бібліографія. Анотація	154
<i>Урок 3.</i> Тези, тематичні виписки науково-популярної статті	157
<i>Урок 4.</i> Конспектування висловлювань, що сприймаються на слух	161
<i>Урок 5.</i> Складання і розігрування діалогів. Телефонна розмова	165
<i>Урок 6.</i> Усний докладний переказ тексту	167
<i>Урок 7.</i> Усний і письмовий перекази із творчим завданням. Редагування тексту	169
<i>Урок 8.</i> Розгорнуте повідомлення в науковому та публіцистичному стилях	173
<i>Урок 9.</i> Виступ під час бесіди, дискусії, полеміки	175

<i>Урок 10.</i> Виступ публіцистичного характеру	178
<i>Урок 11.</i> Нарис про людину	180
<i>Урок 12.</i> Ділові папери. Доручення. Офіційний лист	183
<i>Урок 13.</i> Вітальна промова. Вітальний адрес	186
<i>Урок 14.</i> Переклад текстів	190
<i>Урок 15.</i> Відповідь на екзамені	192

ДОДАТКИ	193
--------------------------	-----

Узагальнювальні таблиці	193
Орфоепічний словничок	204
Словничок наголосів	206
Словничок паронімів	208
Тлумачний словничок	212
Пояснення щодо виконання деяких видів завдань	216
Скорочені відповіді до деяких вправ	217
Показчик термінів і понять, які пояснюються в підручнику	219

Навчальне видання

ЗАБОЛОТНИЙ Олександр Вікторович
ЗАБОЛОТНИЙ Віктор Вікторович

УКРАЇНСЬКА МОВА

**Підручник для 10-го класу
загальноосвітніх навчальних закладів**

Рівень стандарту

*Рекомендовано Міністерством освіти
і науки України*

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Завідувачка редакції мови та літератури

Наталя Заблоцька

Редактор *Ольга Дубчак*

Художнє оформлення *Олени Мамаєвої*

Технічний редактор *Валентина Олійник*

Комп'ютерна верстка *Олени Білохвост*

Коректори *Інна Іванюсь, Любов Федоренко*

ЛЕКСИКА

Групування слів української мови

Критерії групування	Групи слів	Приклади
За значенням	<ul style="list-style-type: none"> • Однозначні • Багатозначні • Подібні (синоніми) • Протилежні (антоніми) 	<i>буклет</i> <i>широкий</i> (коридор), <i>широке</i> (щастя) <i>башта – вежа</i> <i>високий, низький</i>
За звучанням та написанням	<ul style="list-style-type: none"> • Омоніми 	<i>ліра</i> (музичний інструмент), <i>ліра</i> (грошова одиниця)
За віднесеністю до стилю мовлення	<ul style="list-style-type: none"> • Стилистично нейтральні • Стилистично забарвлені: <ul style="list-style-type: none"> - книжні (у т.ч. терміни, професіоналізми), - розмовні 	<i>яблуна</i> <i>теплотворення,</i> <i>транслятор</i> <i>тєнькати</i>
За емоційним забарвленням	<ul style="list-style-type: none"> • Нейтральні • Емоційні 	<i>зошит</i> <i>величний</i>
За сферою вживання	<ul style="list-style-type: none"> • Літературні • Діалектизми • Знижені: <ul style="list-style-type: none"> - жаргонізми, - вульгаризми тощо 	<i>стежка</i> <i>плай</i> (стежка в горах) <i>кльовий</i> (хороший)
За активністю вживання	<ul style="list-style-type: none"> • Активна лексика • Пасивна лексика: <ul style="list-style-type: none"> - неологізми, - застарілі слова (архаїзми, історизми) 	<i>верба</i> <i>пробайдер, лінк</i> <i>кошовий, гудець</i>
За походженням	<ul style="list-style-type: none"> • Успадковані: <ul style="list-style-type: none"> - спільноіндоевропейські, - спільнослов'янські, - спільносхіднослов'янські, - власне українські • Іншомовного походження 	<i>вода</i> <i>дума</i> <i>урожай</i> <i>віхола</i> <i>театр</i>

ЧАСТИНИ МОВИ

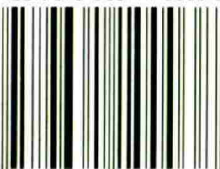
Назва частини мови		Лексичне значення	Морфологічні ознаки	Синтаксична роль	Питання
Самостійні	Іменник	означає предмет	має рід, змінюється за числами, відмінками	будь-який член речення	хто? що?
	Прикметник	означає ознаку предмета	змінюється за родами, числами, відмінками	означення, присудок	який? чий?
	Числівник	означає кількість та порядок предметів при лічбі	змінюється за відмінками, деякі за числами та родами	будь-який член речення	скільки? котрий?
	Займенник	вказує на предмет, ознаку, кількість, але не називає їх	змінюється за відмінками, деякі за особами, числами, родами	підмет, додаток, означення	хто? що? який? чий? скільки?
	Дієслово	означає дію предмета	змінюється за часами, числами, особами або родами	будь-який член речення	що робить? що зробить?
	Прислівник	означає ознаку дії, ознаку предмета, ознаку ознаки	не змінюється	обставина, означення, присудок	як? де? коли? ін.
Службові	Прийменник	не мають	не змінюються	не є членами речення	не відповідають
	Сполучник				
	Частка				
Вигук		виражає почуття, емоції, волевиявлення, але не називає їх	не змінюється	може бути членом речення, якщо вживається у значенні самостійного слова	не відповідає

Цей підручник є основою
навчально-методичного комплекту
з української мови для 10 класу
загальноосвітніх навчальних закладів
(рівень стандарту).

До комплекту також входить
посібник для вчителя, укладений
О.В. Заболотним, В.В. Заболотним.

ISBN 978-966-11-0003-8

9 789661 100038 >